

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:

دولتي بودیچه

څانګه:

بانګداری، محاسبه او تجارت اقتصاد

مولف:

محمدشاه رویایی

ژباړن:

نورالله حقمل

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- محمد احسان احسان

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول:

محمد جان علیرضایی

ګرافیک او ډیزاین:

علی مومنی

چاپ کال:

۱۳۹۲ لمريز کال

تیراژ:

۳۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل:

لومړی

وېب پاڼه:

www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک:

info@dmvtvet.gov.af

کې ISBN:

ISBN 978936300675

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی بې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل څلیږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاوېدان
نوم د حق مو دی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزارت پېغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهر و فکرونو په کار او زیار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري مټې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طي کوي او د یوه ښکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبې او هم د خپل انساني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انسان نقش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفی کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروع قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چاپکې او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ستر او سپېڅلي هدف ته د رسېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیستی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه استادان او مربیان باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او ښکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو مټو، وینې احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه شي.

د دې نصاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرستو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیاوړو استادانو څخه راجامدانه هیله کوم چې د دې نصاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د ښکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

پاڼې	سرليکونه	خپرکي
۱	د بودجې د علم اصطلاحات	لومړی
۹	د بودجې اهميت، ماهيت، تعريف او تاريخچه	دويم
۱۷	د بودجې مراحل	درېيم
۲۹	د بودجې اصول	څلورم
۳۷	د بودجې حالات	پنځم
۴۳	په افغانستان کې د بودجې جوړښت	شپږم
۴۸		سرچينې او اخیستنې

مقدمه

معلومه ده چې په اوسنۍ نړۍ کې بودجه جوړونه، دموثرو توکو په توګه د دولت د ښه مدیریت په خاطر مهم رول لري.

د عقلی پرنسیپونو پر بنا له وړ زیرمو څخه په دولتي څانګو کې په ښه او صحیح توګه کار اخیستنه، د کار موندنې لارې برابرې او د دغې زیرمې له زیات اصراف څخه مخنیوی کوي او همدارنګه ددغې ملی زیرمې د عادلانه او سم ویش لپاره ښه بستر جوړوي.

له همدې امله د دولتي بودجې مضمون چې د ارزښتناکو اقتصادي مسایلو په اړه د محصلینو ذهنونه روښانه کوي له څو کلونو څخه را پدې خوا د ادارې او حسابدارۍ په انستیتوت کې تدریسېږي. د یادونې وړ ده چې تراوسه تدریس معمولاً د نوټ ورکولو په توګه دي په داسې حال کې چې د محصلینو د پام وړ وخت په لیکلو تیرېږي او کم وخت د پاتې شویو ویناوو او د درس د واضح کولو لپاره پاتې کیږي او دا یو داسې زیان او لوی عیب ګڼل کیږي چې باید مخه یې ونیول شي.

په یاده څانګه کې همدغه ټکي ته په کتلو سره د بودجې په نوم کتاب د محصلینو د سویی او سطحې مطابق تالیف شویډی چې البته په عملي توګه لیکل شوي مطالب او معلومات پکې د بودجې جوړونې له پالیسۍ سره سم ځای پر ځای شوی دی، او د ادارې او حسابدارۍ د انستیتوت پر محصلینو سربیره د علم او فرهنگ نور مینه وال په ځانګړي توګه د اقتصاد د علم په برخه کې ګټه اخیستلی شي.

دغه کتاب په شپږو څپرکو کې لیکل شویډی.

لومړۍ څپرکۍ د بودجې د علم مهم اصطلاحات تر مطالعې لاندې نیسي او زده کوونکي د راتلونکو مطالبو لپاره آماده کوي. د کتاب په دویم څپرکي کې د بودجې تعریف، اړتیا او تاریخچه تر مطالعې لاندې شوې چې یاد مطالب د نورو مطالبو په نسبت د محصلینو لپاره زیات اهمیت لري. د کتاب په دریم څپرکي کې د بودجې د مراحلو اړوند مطالب ځای پر ځای شوي دي چې له هغه سره آشنایی د بودجې جوړونې د پالیسي د پوهیدو لپاره ډیر ضروری بریښي.

څلورم څپرکۍ د بودجې اصول په بر کې نیسي چې د هغه مطالعه د زده کوونکو لپاره حتمي بریښي. همداشان د دغه کتاب پنځم څپرکۍ د بودجې حالتونو ته ځانګړی شوی دی او وروستی څپرکۍ یعنې د کتاب شپږم څپرکۍ په افغانستان کې د بودجې جوړښت ته ځانګړی شوی دی چې په هیواد کې د بودجې جوړونې د پالیسۍ اړوند مطالب او ورسره د ۱۳۸۵ کال وړاندې شوی راپور پکې ځای شوی دی. چې د هغه په لوستو سره به شاګردان وکولی شي په هیواد کې په ښه توګه د بودجې جوړونې له پالیسۍ سره آشنا شي.

په درناوی

مسلك پوه محمد شاه رویایی

د کتاب ټوليزه موخه
د بودجې له مفهوم، اهميت او د هيوادونو په ملي اقتصاد کې د هغې
ونډه او دغه راز د بودجې جوړونې زده کړه.

د بودجې د علم اصطلاحات

ټوليزه موخه:

د بودجې د علم د مهمو او اساسي اصطلاحاتو پېژند گلوې.

د زده کړې موخه: د دغه فصل په پای کې له محصلينو څخه تمه کېږي چې:

- د بودجې د علم اساسي اصطلاحات و پېژني.
- هغه اصطلاحات چې په نورو علومو کې کارول کېږي، د بودجې د علم له پلوه تفکيک کړای شي.
- د بودجې د علم په ساحه کې د اصطلاحاتو معنا اومفهوم وپېژني.

اساسي اصطلاحات :

- ۱- **وظیفه (Function):** د یوه تشکيلاتي واحد یا جز د کار او مسؤليت له هغه حجم څخه عبارت دی چې په قانوني ډول تثبيت او مشخص شوی وي.
- ۲- **فعاليت (Activity):** فعالیت د تشکیل په چوکاټ کې یوه فرد یا شخص ته د ور سپارل شوي کار او دندې تر سره کولو ته ویل کېږي.
- ۳- **د کار واحد (Work unit):** له یوه ثابت مقدار کار څخه عبارت دی چې د فعالیت د اجرا کولو یا د یوې متاع د تولید په موخه د مصرف شویو هڅو د اندازه کولو معیار ګڼل کېږي.
- ۴- **انسجام (coordination):** انسجام د یوې دورې د مختلفو اجزاوو یا ښکيلو عناصرو د دندو

له یووالي او وحدت څخه عبارت دی چې په مناسبه فضا کې د هدف د لاسته راوړلو په موخه په کار اچول کېږي.

۵- پروگرام (program): پروگرام د یوه تشکیل د ټولو موخو او اهدافو له صورت څخه عبارت دی،

۶- پلان (planning): پلان د راتلونکي پروگرام د موخو له طرحي او تعریف او د یادو شویو موخو د ترلاسه کولو په اړه د اړینو تدابیرو له نیولو څخه عبارت دی چې د طرحې په ترڅ کې یې له دقیقې شننې، معینو ارقامو، اعدادو او شاخصونو څخه په معین وخت او زمان کې استفاده کېږي.

۷- کاري پروگرام (work programming): کاري پروگرام له هغه مجوزه پلان څخه عبارت دی چې تعمیم یې د یوې نمایندګي او یاد هغې د کوم واحد له لوري د ور سپارل شویو د ندو او فعالیتونو د اجرا په موخه په نظر کې نیول شوی وی.

۸- د پروگرام تدقیق او شننه (program review): له هغه ترتیب څخه عبارت دی چې په اساس یې د نظارت مقام د ماتحت شعبو د پروگرام موثریت اندازه او تقدیر کولای شي او پدې توګه یې تطابق یا سمون د دولت له عمومي اهدافو سره پرتله کېږي.

۹- اداره (Administration): د مطلوبه موخو د لاسته راوړلو په مقصد د څو شعبو د طرحه شویو پروگرامونو له تطبیق، نظارت او انسجام څخه عبارت ده.

۱۰- طرز العمل (procedures): پروسیجر له هغه روش څخه عبارت دی چې قانوني بنسټ او منشاء ولري او په اساس یې چارې تر سره کېږي.

۱۱- پروژه (project): پروژه په یوه پروگرام کې له ځانګړې او مشخصې موخې څخه عبارت ده.

۱۲- مالي دوره (Financial period): دا دوره له یوې معینې حسابې دورې څخه عبارت ده چې په پای کې یې دفتر یا حسابي معاملات تړل کېږي او مالي وضعیت تثبیت او تعینېږي.

۱۳- بودجه (Budget): بودجه په لغت کې هغې کڅورې ته ویل کېږي چې عواید پکې راټولېږي او لګښتونه ترې اخستل کېږي، خو په اصطلاح کې د دولت هغه قانوني سند یا لاسوند ته ویل کېږي چې د دولت ټول یو کلن عواید او مصارف پکې درج کېږي. په بل عبارت بودجه د دولت هغه قانوني سند دی چې د یوه معین وخت (معمولاً یو کال) لپاره پکې د دولت ټول عواید او مصارف درج شوي وي او د ټولو اقتصادي، ټولنیزو، دفاعي، کلتوري او سیاسي فعالیتونو انعکاس کونکي وي چې د قانون په اساس ترتیب او طی مراحل (پلې) کېږي.

۱۴- بودجوي کال (Budget year): بودجوي کال له هغه مالي کال څخه عبارت دی چې په اړه یې د مالي منابعو تخمینات وړاندې کېږي.

- ۱۵- روان کال (Current year): له هغه کال څخه عبارت دی چې بلافاصله له جاري کال څخه مقدم یا پخوانی وي.
- ۱۶- تېر کال (Previous year): له هغه مالي کال څخه عبارت دی چې بلا فاصله له جاري کال څخه مخکې وي.
- ۱۷- موجوده فعالیت (Current Level Activity): له هغو مصارفو څخه عبارت دي چې په بودجوي کال کې د فعالیتونو د اجرا لپاره لازم وي.
- ۱۸- نوی تکلیف (Betterment Program): له هغه وجهې څخه عبارت ده چې د جاري کال د فعالیتونو د اصلاح په موخه ترنید یا تنقیص کېږي.
- ۱۹- عادي مصارف (Operating Expenditure): له هغو مصارفو څخه عبارت دی چې د دولت د عادي او ورځنیو فعالیتونو (له انکشافی فعالیتونو څخه پرته) لپاره په نظر کې نیول کېږي.
- ۲۰- انکشافی مصارف (Development Expenditure): له هغو مصارفو څخه عبارت دي چې د انکشافی پلانونو (له عادي مصارفو څخه پرته) لپاره په نظر کې نیول کېږي.
- ۲۱- وجه (Fund): له هغه حسابي واحد څخه عبارت دی چې له پیسو یا مالي منابعو څخه تشکیل شوی وي او د ځینو منظور شویو موخو لپاره ترې استفاده کېږي.
- ۲۲- عادي وجه (Operating Fund): له هغه مدرک څخه عبارت دی چې عادي بودجه ترې تمویلېږي.
- ۲۳- عمومي وجه (General Fund): له هغه مدرک څخه عبارت دی چې د دولت د عمومي مصارفو (عادي او انکشافی) د تکافو په موخه ترې استفاده کېږي.
- ۲۴- انکشافی وجه (Development Fund): له هغه مدرک څخه عبارت دی چې انکشافی پروژې ترې تمویلېږي.
- ۲۵- وړاندیز شوې بودجه (Proposal Adopted Budget): د اساسي کال او حد اقل ددوو را روانو کلونو د مصارفو د اټکل له مخې د راتلونکي کال له مالي او عملیاتي پروگرامونو څخه عبارت ده، چې د تدقیق او تصویب لپاره کابینې او پارلمان یا ملي شورا ته وړاندې کېږي.
- ۲۶- منظور شوې بودجه (Approved Budget): له هغو عملیاتي پروگرامونو څخه عبارت ده چې د باصلاحیته مقاماتو له لوري تصویب او منظورېږي، د ولسمشر له لوري توشیح کېږي او د مالي کال عادي لګښتونه او پراختیايي پروگرامونه تعینوي.
- ۲۷- حالیه بودجه (Present Budget): له هغې بودجې څخه عبارت ده چې په حاضر حال کې د تطبیق وړ وي.

۲۸- عادي بودجه (Operating Budget): له هغې بودجې څخه عبارت ده چې د دولت د عادي مصارفو، پروگرامونه او د يوميه مصارفو منابع په غېږ کې نيسي.

۲۹- انكشافى بودجه (Development Budget): له هغې بودجې څخه عبارت ده چې د منظم پلان له مخې د پراختيايي او انكشافى مصارفو پروگرامونه او د هغو تمويل په غېږ کې نيسي.

۳۰- د منظوري اصل (Allocation): له هغې ټاكلې وجهې څخه عبارت ده چې د مصرف صلاحيت يې په بودجوي سند کې منظور شوى وي او يا د باصلاحيت مقاماتو له لوري يوه اداري واحد ته د ځانگړو اهدافو لپاره د يوه وخت په اوږدو کې ورکول کېږي.

۳۱- تصفيه شوې ژمنې (Liquated Obligations): له هغو تر سره شويو ژمنو څخه عبارت دي چې تر سره شوي يا فسخه شوي وي.

۳۲- په بودجه کې د حاليه منظوري مجموعه (Total Amount Currently Approved Budget): له هغه رقم څخه عبارت دى چې د کلنۍ منظوري له اصل څخه د پخوانيو يا د پام وړ تزييداتو يا تنقيصاتو په پايله کې تر لاسه کېږي

۳۳- د تخصيصاتو حواله (Allotment): له هغه صلاحيت څخه عبارت دى چې د ماليې وزارت له لوري يوې غاينده گي ته د کلني منظوري د اصل په مقابل کې مصارفو ته د صورت ورکولو په موخه په معين مقصد او مقدار ورکول کېږي.

۳۴- دفرعي تخصيصاتو حواله (Sub Allotment): له هغه صلاحيت څخه عبارت دى چې د يوې غاينده گۍ د ماتحت واحد له لوري د معين مقصد په موخه د حکومت د وجهې د تعهد او صورت ورکولو په موخه ورکول کېږي.

۳۵- حواله شوي تخصيصات (Allotted Appropriation): د تخصيصاتو له هغې برخې څخه عبارت ده چې صلاحيت او مصرف يې د ماليې وزارت له لوري يوې غاينده گۍ او د هغې د لومړني واحد له لوري دوهم او درېيم واحد ته صادريدلاى شي.

۳۶- نا حواله شوي تخصيصات (Un Allotted Appropriation): د منظور شوي اصل له پاتې مبلغ څخه عبارت دي چې د اړتيا په صورت کې د حوالې لپاره مهيا او په نظر کې نيول کېږي.

۳۷- تعهد شوي تخصيصات (Obligated Allotment): د حواله شويو تخصيصاتو له هغې برخې څخه عبارت دي چې د مخکي منظور شوې معاملې د مصارفو لپاره په نظر کې نيول کېږي او يوه لور ته اېښودل کېږي.

۳۸- نا تعهد شوي تخصيصات (Unobligated Allotment): د تخصيصاتو له هغې برخې څخه عبارت دي چې نه تعهد شوي وي او نه مصرف شوي وي.

۳۹- انتقال (Transfer): د حساب له یوه لوري څخه د حسابي واحد له اخستلو او په بل لوري کې د هغه له درج کولو څخه عبارت دی.

۴۰- د عوایدو تصنیف (Classification of Reccepts): د ټولو عوایدو له رسمي تصنیف څخه عبارت دی چې د دولت عمومي خزانې ته تحویل کیږي. دغه تصنیف د عددي علاماتو (کوډونو) او تشریحي عناوینو په واسطه میسر شویږي. دغه سیستم د داخلي دولتي تصدیو د محاسبې لپاره نه استعمالیږي.

۴۱- د مصارفو تصنیف (Classification of Expenditure): د ټولو مصارفو له هغه رسمي تصنیف څخه عبارت دی چې د کلنۍ منظوري په اصل باندې متکي وي او د دولت له عمومي خزانې څخه ورکول کیدی شي. دغه تصنیف د عددي علاماتو (کوډونو) او تشریحي عناوینو په واسطه میسر شویږي. دغه سیستم د داخلي دولتي تصدیو د محاسبې لپاره نه استعمالیږي.

۴۲- د بودجې کلیزه (Budget Calendar): د بودجوي مراحلو له رسمي مهال وېش څخه عبارت دی چې د مالې وزارت او بودجې د ریاست د با صلاحیته ستیو له لوري د بودجوي پروگرامونو، تخمیناتو، او بودجوي اسنادو او لایحې په اساس تعیینيږي.

۴۳- د بودجې ریاست (Budget Department): د مالې په وزارت کې د بودجې له مرکزي ادارې څخه عبارت دی چې د طرحې، طی مراحل، منظوري، او داسې نورو په څیر د بودجې له ټولو امورو څخه برسي کوي او د دولتي دواړو لپاره د عادي او انکشافی بودجې د مصارفو او نظارت دنده په غاړه لري.

۴۴- ښانډه گي (Agency): ښانډه گي یا دویم بودجوي واحد د دولت د بودجې له هغه مستقل اداري واحد څخه عبارت دی چې د کوم اداري واحد جز نه وي او د دولت د تشکیلاتو په جوړښت کې د بودجې لرونکی وي. لکه د ښوونې او روزنې وزارت، د مالې وزارت، د ملي دفاع وزارت او داسې نور.

۴۵- دوهم واحد (Secondary Unit): د لومړني واحد د یوې ښانډه گي له اصلي اجزاوو څخه عبارت دی چې د یوې مشخصې ساحې لرونکی دی او په مستقیمه توګه لومړنی واحد یا ښانډه گي ته مسؤل دی. د مثال په توګه د مالې وزارت اداري ریاست، د معارف وزارت د ښوونکو د روزنې ریاست او داسې نور.

۴۶- درېیم واحد (Tertiary Unit): د دوهم واحد له ماتحتو شعباتو او څانګو څخه عبارت دی چې په مستقیمه توګه دوهم واحد ته مسؤل دی. د مثال په توګه د مالې وزارت د اداري ریاست د مامورینو مدیریت، د محاسبې مدیریت، د معارف وزارت د مسلکي او تخنیکي

زده کړو معینیت، د معارف وزارت د مسلکي او تخنیکي زده کړو د ادارې او حسابداري انستیتوت او داسي نور.

۴۷- د **نماینده کي بودجوي دفتر (Agency Budget Office)**: د نماینده کي له یوې شعبي څخه عبارت دی چې معمولاً د اداري ریاست تر اثر لاندې وي او د نمایندګي د بودجې ترتیب او وړاندې کولو مسؤلیت په غاړه لري.

۴۸- د **نماینده کي د بودجې آمر (Agency Budget Officer)**: د نمایندګي د بودجې د دفتر اداري آمر ته ویل کیږي .

د لومړي څپرکي د مطالبو لنډیز:

دا څپرکی د بودجې د علم له مهمو اصطلاحاتو څخه تشکیل شوی چې زده کړه یې د محصلینو لپاره خورا اړینه او ضروري ګڼل کیږي، خو د فصل د مطالبو د خلاصې تر عنوان لاندې د ټولو اصطلاحاتو له منځ څخه د مهمو هغو یادونه وشوه. خود لنډیز په توګه تر ټولو د مخه د بودجې د اصطلاح له تعریف او پیژندلو څخه پیل کوو:

په بودجه کی د یوې معینې دورې معمولاً د یو کال لپاره ټول دولتي عواید او لګښتونه درج کیږي. مالي دوره له هغې معینې حسابي دورې څخه عبارت ده چې په پای کې یې د حسابي معاملاتو دفتر تړل کیږي او مالي وضعیت تثبیت او تعیینېږي.

بودجوي کال له هغه مابعد مالي کال څخه عبارت دی چې لپاره یې د وجهې د مالي منابعو تخمینات وړاندې کیږي.

جاري کال له هغه کال څخه عبارت دی چې په بلا فاصله توګه له بودجوي کال څخه مخکې وي. تېر کال له هغه مالي کال څخه عبارت دی چې په بلا فاصله توګه له بودجوي کال څخه مخکې یا پخوانی وي.

د تخصیص د منظوري اصل له هغې ټاکلې وجهې څخه عبارت دی چې د مصرف صلاحیت یې د بودجې په سند کې منظور شوی وي او یا د باصلاحیته کسانو له لوري په یوه مالي دوره کې د ځانګړو موخو لپاره یوه اداري واحد ته ورکول کیږي.

وړاندیز شوې بودجه د اساسي کال د مصارفو او حد اقل دوو مابعدو کلونو د وړاند وینې له پلوه د مالي او عملیاتي پروګرامونو له توحید څخه عبارت ده چې د تدقیق، مطالعې او تصویب په موخه کابینې او د ملي شورا مجلس ته وړاندې کیږي، په داسي حال کې چې منظور شوې بودجه له هغو عملیاتي پروګرامونو څخه عبارت ده چې د باصلاحیته کسانو له لوري تصویب او

منظور شوې او د ولسمشر له لوري توشیح شوې وي، او د مالي کال عادي او پراختیايي پروگرامونه تعینوي.

پدې ځای کې د مصارفو له تصنیف څخه هم یادونه کېږي چې د ټولو مصارفو له رسمي تصنیف څخه عبارت دی چې د کلنۍ منظوري په اصل متکي او د دولت د عمومي خزانې له لوري ورکول کېږي، پداسې حال کې چې د عوایدو تصنیف د ټولو عوایدو له رسمي تصنیف څخه عبارت دی او د دولت خزانې ته تحویلېږي.

دلومړي څپرکی پوښتنې:

- ۱- پلان یا (Planning) څه مفهوم لري، توضیح یې کړئ او د انسجام یا (Coordination) د اصطلاح په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- آیا د پروگرام (Program) او پروژې (Project) د اصطلاحاتو تر منځ کومه اړیکه شته او کنه، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟
- ۳- بودجوي کال یا (Budget Year) له روان کال (Current Year) او تېر کال (Previous Year) سره څه توپیر لري، معلومات ورکړئ؟
- ۴- عادي لګښتونه (OperatinG Expenditure) له انکشافی لګښتونو یا (Development Expenditure) سره څه توپیر لري، معلومات ورکړئ؟
- ۵- عادي وجه (Operating Fund) له عمومي وجهې (General Fund) سره د ټولپلي دندې د تر سره کولو له مخې څه توپیر لري، معلومات ورکړئ؟
- ۶- منظور شوې بودجه (Approved Budget) له انکشافی بودجې سره څه توپیر لري، ویې لیکئ؟
- ۷- حواله شوي تخصیصات (Allotted Appropriation) او تعهد شوي تخصیصات (Obligated Allotment) په خپل منځ کې څه توپیر لري، واضح یې کړئ؟
- ۸- د مصارفو تصنیف (Classification Of Expenditure) په اړه خپل معلومات بیان کړئ؟
- ۹- نمایندګۍ (Agency) او دوهم واحد (Secondary) تعریف کړئ؟

د بودجې اهميت، ماهيت، تعريف او تاريخچه

ټوليزه موخه:

د بودجې د مفهوم بشپړ او مختلف تعريفونه او د هغې له تاريخچې سره جوخت د بودجې د نقش اهميت.

د زده کړې موخه: د دې څپرکې په پای کې له محصلينو نه تمه کېږي چې:

- د بودجې د علم منشاء، ماهيت او تعريف و پېژني.
- د خلکو د ژوند د ښه کولو لپاره د بودجې اړتيا و پېژني.
- په بشپړه توګه د بودجې له دندو سره پېژندګلوي پيدا کړي.
- د بودجې له پخوانيو مدارکو سره آشنایي پيدا کړي.
- د بودجې تهيه او تدوين و پېژني.

بودجه څه شی ده؟

په هغو ټولو کتابونو کې چې د بودجې په اړه يې مطالب نشر کړي، په لومړي سر کې يې دا موضوع څېړل شوې چې د بودجې لفظ د فرانسوي ژبې له بوژټ يا (Bougette) کلیمې څخه اخستل شوی چې د څرمنې د کوچنۍ کڅوړې معنا ورکوي چې تدريجاً په ۱۸۱۴م کال کې په رسمي توګه د دولتي مصارفو او عوايدو لپاره د (باجت) په ډول استعمال شوه او له هغه وروسته د هېوادونو د مالي او اقتصادي ادبياتو په توګه مروج شوه او نن ورځ د نړۍ په زياتو هېوادونو کې د بودجې لفظ کارول کېږي.

د بودجې له تعريف سره په تړاو ويلای شو چې په اړه يې زيات تعريفونه شتون لري، آن د يوه مولف په نظر د بودجې په اړه د بودجې د کتابونو د ليکونکو په اندازه تعريفونه شتون لري، خو دلته يې په اړه د کلاسيکو علماوو له تعريف څخه پيل کوو. (بودجه له يو ډول سند څخه عبارت ده چې د مملکت کلي عوايد او مصارف پکې پيش بيني او منظور شوي وي په پورتنی تعريف کې دوه خاصيتونه مشاهده کولای شو چې په لاندې ډول دي:

۱- موخه عمل

۲- مقدمات او د بودجې تخميني والی (اټکل)

بودجه لدې کبله موخه عمل دی چې د يوې معينې مالي موخې لپاره اعتبار لري. په زياتره مهالکو کې دغه موخه يو کال ده چې پيل او پای يې توپير لري، له مقدماتي او د بودجې د اټکل له خاصيت څخه مقصد دا دی چې د راتلونکې وړاندوينه کوي.

د يوه بشپړ تعريف له مخې (بودجه هغه پلان ته ويل کيږي چې لگښتونه پيشنهاد کوي او د اجرائو په موخه د يوې معينې دورې بشودنه کوي، او يا بودجه د عوايدو او مخارجو پيش بيني شوې لايحې ته ويل کيږي).

بودجه هغه لايحه ده چې د مقننه مجلس له لوري تصويب کيږي او د عايداتو او مخارجو پيش بيني پکې درج شوې وي او له تصويب وروسته قانوني شکل غوره کوي. د بودجې د تشکيل له عواملو څخه يو هم د عوايدو او مخارجو پيش بيني کېدل دي، نو له همدې کبله د بودجې طرحه د حساب له صورت څخه جدا کيږي. ځکه د حساب صورت د هغو حسابونو له شرحې څخه عبارت دي چې پخوا تر سره شوي وي او قاطعيت يې موندلی وي، پداسي حال کې چې د بودجې طرحه په راتلونکي کال کې د دولت د عوايدو او مخارجو له پيش بيني څخه عبارت ده. خو شونې ده چې دغه پيش بيني شوي عوايد او مخارج کم، يا زيات شي.

په پورتنی تعريف کې يوې ټاکلې دورې ته اشاره شوې چې عموماً ديو کال يا يوه مالي کال سره برابره ده، خو د دغه مالي کال پيل او پای په مختلفو هېوادونو کې د ټولنيزي او اقليمي اوضاع، عرف، عاداتو او داسي نورو له مخې توپير کوي. د مثال په توگه د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون له مخې په افغانستان کې مالی کال د حمل يا وري د مياشتې له لومړۍ نيټې څخه پيل او دحوت يا کب مياشتې په آخر کې پای ته رسيږي.

لکه چې يادونه وشوه د نړۍ په زياتره هېوادونو کې بودجه د يوه کال لپاره ترتيب او تنظيميږي. ياده دې وي، هغه کسان چې د څو کلونو لپاره د بودجې د ترتيب طرفداري کوي، استدلال وړاندي کوي چې د ملي شورا له لوري هر کال د بودجې د تصويب او منظوري پروسه د وخت ضايع کېدل دي، خو هغه کسان چې هر کال د بودجې د ترتيب پلوي کوي، دا دليل وړاندي

کوي چې بودجه له یو لړ اټکلونو څخه عبارت ده چې دا اټکلونه یوازې د یوه کال لپاره کېدای شي. که چیرته شورا د څو کلونو لپاره بودجه تصویب کړي، ممکن د اوږدې راتلونکې او نامعینې مودې په اړه دقیقه تخمیني وړاندوینه صورت و نه مومي چې په پایله کې خپل صلاحیت او کنټرول له لاسه ورکوي .

په هر صورت لکه چې یادونه وشوه په عمومي توګه بودجه په ټولو هیوادونو کې د ټولنیزې او اقلیمي اوضاع ، عرف، عاداتو او داسې نورو فکتورونو له مخې توپیر لري، همدا شان د بودجې د ختم دوره هم د یادو شویو فکتورونو تابع ګڼل کیږي.

په افغانستان کې د ۱۳۵۳ ل کال د بودجې د مقررې له مخې د بودجې بشپړ تعریف دا سې وړاندې کوي: (بودجه د دولت له هغه قانوني سند څخه عبارت ده چې ټول عواید او مصارف د یوه معین وخت، معمولاً یوه کال لپاره پکې تعین شوي وي او په اقتصادي، اجتماعي، دفاعي، کلتوري او سیاسي ساحو کې ټول انکشافی فعالیتونه انعکاس کوي).

لکه څنګه چې یادونه وشوه د بودجې په باره کې زیات تعریفونه شته چې د ورته تعریفونو ځینې بیلګې یې په لاندې ډول وړاندې کیږي:

۱- بودجه په یوه لنډه او معینه دوره کې د اقتصادي او اجتماعي موخو لپاره د دولت له مالي سیاست څخه عبارت ده.

۲- بودجه په دولت باندې د مقننه قوې د نظارت یوه وسیله ده، چې د هېواد په اقتصادي چارو کې د دولت د مداخلې یا ګډون څرګندونه کوي.

۳- بودجه د هېواد په ملي اقتصاد کې د مدیریت وسیله ده.

۴- بودجه په یوه معینه راتلونکې دوره کې د پلان شویو مصارفو د تخمین او پیش بینی شویو عواملو په مقابل کې د دغو مصارفو د مالي ټکافو له منظمې طرحې څخه عبارت ده چې اصولاً د پرنسیپونو له نظره د تطبیق مکلفیت لري .

۵- بودجه د وجوه له عمومي منابعو څخه د صحیح او قانوني مصرف کولو په اړه د خلکو د اطمینان وسیله ده.

لکه چې یادونه وشوه د بودجې په اړه بېلابېل تعریفونه شتون لري چې موږ یې دلته په څو هغو باندې بسنه کوو، خو مخکې لدې چې د بودجې په تاریخچه باندې بحث وکړو، د بودجې د اهمیت په اړه له څو مهمو ټکو څخه یادونه کوو:

د بودجې اهمیت: لکه چې پوهیږو د دولت لومړنۍ دندې د ملي دفاع، امنیت او عدالت په ساحه کې خلاصه کېدی شي، چې البته د ټولنې او دولت لپاره د دغو دندو تر سره کیدل یو

لږ لگښتونو ته اړتيا لري چې بايد د ټولني د افرادو له لوري تعين شي، خو د ټولنو او جوامعو له پرمختګ سره په تدريجي توګه د دولت مکلفيتونه او د دندو سيستم مهم او پېچلۍ شوی، څنګه چې نن ورځ دولتونه د اقتصاد رغونې، دکاري فرصتونو د ايجاد، د اقتصادي ثبات او تعادل د ايجاد او داسي نورو په څير يو لړ مهمې دندې په غاړه لري او د ټولنيزي رفاه تامين او د خلکو اړتياوو ته ځواب ويل د دولتونو له دندو څخه شميرل کېږي، نو پدې توګه مقتدر دولتونه يا حکومتونه د څرګندو خدمتونو د تر سره کولو په لټه کې دي تر څو د دولت په وړاندي د ملت قناعت تر لاسه شي.

خو دا ټکی هم د پاملرني وړ دی چې له دولت څخه د خلکو غوښتنې او هيلې دومره پراخې او بې شمېره دي چې پوره کول يې د هر دولت له ځواک او توان څخه وتلې خبره ده. څنګه چې دولتونه د خپلو دندو د تر سره کولو په برخه کې له يو لړ محدوديتونو او موانعو سره لاس او گريوان دي، د هغوی د فعاليتونو مخه نيسي. په بل عبارت دولتونه د يو لړ معينو منابعو لرونکي دي چې دغو عايداتي منابعو ته په کتنې سره خپلې دندې مخ په وړاندي وړي او په معينو ساحو کې د مصارفو په محدوديت باندې مجبورېږي، د دولتونو د عايداتي منابعو محدوديت د يوه مثال په واسطه داسي روښانه کوو:

څنګه چې پوهيږو د دولت له عايداتي منابعو څخه يوه مهمه او د پام وړ منبع له مالې څخه عبارت ده چې معمولاً د دولت د مصارفو زياته برخه تامينوي. خو څنګه چې ماليات، په ځانګړي توګه د هغو د بيو بدلون د خلکو په انتخاب او انگيزو باندې نيغ تاثير غورځوي، چې کولای شي سم لوری ته ټولنه بوځي او يا د دې برعکس عمل وکړي، نو څرګنده ده چې له خلکو څخه د مالې اخستلو د غوره ټکي تشخيص او ترلاسه کېدل ضروري دي. پدې معنا چې د لزوم له مخې د مالې اخستلو په بدل کې د هيواد اتباعو ته تر هغې غوره مطلوبيت او همدا يا بديل امکان ميسر شي. همدا شان لکه چې پوهيږو ماليات تل د ملي توليد يوه برخه احتوا کوي چې ملي توليد پخپله يو محدود څيز دی، نو پدې اساس د مالې په نامه د دولت د عايد دغه برخه هم محدوده ده چې بايد يوازي د لمړيتوبونو لپاره چې د خلکو د رفاهيت لپاره تر ټولو زيات موثر دي ولګول شي.

همدغه لامل دی چې بودجې ته اړتيا ليدل کېږي، ځکه دولت محدودې مالي منابع لري او لدې سره سره له ملي اقتصاد څخه د در آمد د لاسته راوړلو او را ټولولو په برخه کې دولت له جدې ننګونو او محدوديتونو سره مخ دی او د هغو د موخيز تنظيم، سېما او لګښت لپاره يو تدبير ټاکلی او همدغه د بودجې جوړونې په معنا ده.

د بودجې دندې د حکومت د پلان شويو تدابيرو د موثر تطبيق او عمومي رفاه د تامين په

موخه د دولت د فعالیتونوله ترتیب او تنظیم څخه عبارت دي. بودجه د دولت د اساسي اقتصادي، کلتوري او ټولنیزو پروگرامونو د همغږي کولو په مورد کې ستر نقش لري او د دولتي موسساتو له لوري د مناسب تخصیص او د ټولنیزو منابعو د عادلانه توزیع د کنټرول او قضاوت وسیله ده او د مردم سالاري په نظام کې په دولت باندې د موثر نظارت کولو آله ګڼل کېږي.

همدا شان د محدودو منابعو د ذاتي او اساسي انتخابونو د خلال په برخه کې د خلکو د تفاهم د زیاتوالي لامل ګڼل کېږي چې د مالیاتو د اخستلو په ترڅ کې د خلکو له لوري دولت ته اجازه ورکول کېږي تر څو د ټولګټو، عمراني پروژو او ګډو موخو د تر لاسه کولو په برخه کې چې د دولت او خلکو د ارتباط وسیله ګڼل کېږي او پدې توګه د دولت دستگاه تنظیم کېږي، په مصرف ورسوي. پدې توګه د بودجې د مصرف په واسطه د دولت عمومي سیاست ګذاري څرګندېږي او د بودجې له تدوین او اجرا سره د دولت اقتدار په ډاګه کېږي.

د بودجې په ځای مصرفول خلکو ته ډاډ ورکوي چې له خلکو څخه تر لاسه شوي مالي منابع او وجوه په نهایت کې په واقعي توګه په مصرف رسېږي او تر لاسه کېدل یې د توجیه وړ دي. د عوایدو سمه لاسته راوړنه او په شفافه توګه د هغو مصرف کول د خلکو په منځ کې د دولت د پرستیژ د زیاتوالي او اعتماد د تقویت لامل ګرزي.

په نړۍ او افغانستان کې د بودجې تاریخچې ته لنډه کتنه:

د بودجې په هکله د تاریخي شواهدو له مطالعې څخه دا حقیقت په ډاګه کېږي چې د بودجې د تنظیم او تهییې او دولت د واقعي درآمد په برخه کې لومړني اقدامات د دولتي ګرځندویانو له لوري تر سره شوي دي او د بودجې په هکله تر ټولو پخوانی مدرک د **(Doomsday Book)** په نامه هغه کتاب دی چې په منځنیو پیړیو کې د انګلستان د کرنیزو ځمکو د باج او خراج د وصول کولو په هکله د پاچا صلاحیتونه په ګوته کوي چې وروسته د آزادۍ د منشور په واسطه محدود شو او قانوني بڼه یې غوره کړه.

د یادونې وړ ده چې د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ میلادي کال کې د انګلستان پارلمان د دولت د مالیاتو د تر لاسه کولو او عوارضو په پروسه باندې د نظارت کولو په فکر کې شو او په ۱۳۴۴ میلادي کال کې پارلمان د دولت په مخارجو باندې د نظارت کولو بحث مطرح کړ چې بلآخره په اتلسمه میلادي پیړۍ کې تصویب او د انګلستان د دولت په بودجه باندې د پارلمان نظارت و منل شو.

له استقلال نه وروسته په امریکا او په ۱۷۸۹ میلادي کال کې په فرانسه او نورو هېوادونو کې په بودجه باندې د پارلمان نظارت کول تصویب شول او دغې عنعنې رواجي او دودیزه بڼه خپله کړه.

نن ورځ بودجه د دې مستلزمه ده چې د يوه پارلماني نظام له لوري تصويب شي . همدا شان نن ورځ بودجه له ځانگړي نظم او مختلفو طبقه بنديو سره په يوه سيستم بدله شوېده چې د دغه سيستم څرنگوالی د هغې ټولنې د خصوصياتو د پرمختگ او پراختيا په ميزان او سياسي، اقتصادي، اجتماعي او فرهنگي اوضاع پوري اړه لري چې دوی پکې ژوند کوي.

زموږ په هيواد افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د (۱۷۷۳-۱۷۴۷) کلونو تر منځ د احمد شاه بابا په وخت کې يوه مالي اداره تاسيس شوېده چې د همایون اعلیٰ په نامه بلل کېده او د اوسني وخت د ماليې د وزارت دندې يې په غاړه درلودې.

خو له دغه تاريخ څخه تر ۱۲۹۸م کال يعني د افغانستان د استقلال تر حصول د مخه، د دولت حسابونو د روزنامچې د دفتر په اساس صورت نيوه او د نن ورځې په څير د بودجې بشپړ مفهوم شتون نه درلود او د دولت مصارف له پلان گذاري يا پيش بيني څخه پرته اجرا کېدل.

د افغانستان په مالي نظام کې د بودجې سيستم، او د عوايدو او مصارفو پيش بيني په ۱۲۹۹ کال کې منځته راغلل. همدا شان په افغانستان کې د دغه لومړني نظام د منځته راتلو سره هڅه وشوه، تر څو د شاهي خزاني او د دولت د بودجې تر منځ تفکيک صورت ونيسي.

په ۱۳۱۵ کال کې د ژنيو مانچولي په نامه د يوه ايټالوي مشاور په مشوره د دولت د بودجې د حسابونو په طرز کې تغير او تحولات را منځته شول. نوموړي د اقتصاد او ماليې د وزارتونو د مشاور په توگه دنده اجرا کوله.

د يادونې وړ ده چې نوموړي د مالياتي دوايرو د تشکيلاتو د نوي طرز په نامه يو کتاب هم تاليف کړ او په مقدمه کې يې يادونه شوې چې دغه کتاب يوازي د افغانستان د دولت مامورينو او هغو اشخاصو ته ډالۍ کېږي چې د مملکت په اداراتو کې دندې تر سره کوي.

همدا شان د نوموړي کتاب په دوهم فصل کې له يوه نوي طرز سره د بودجې تعريف دا ډول شويدي: (بودجه يو ډول سند دی چې د دولت کليي واردات او مصارف پکې پيش بيني او منظور شوي وي).

د دې کتاب په مقدمه کې د مولف له لوري يادونه کېږي(د دغه کتاب منضمه نمونه د هيڅ واحد هېواد د ورته نسخې کافي او تقليدي نمونه نده، بلکې د نړۍ د متمدنو هېوادونو د فعليه د فاترو نمونه او شکلونه د اسانتيا او ساده توب په موخه را اخستل شويدي او هغه مي د افغانستان لپاره گټوري او مناسبې وگڼلې او پدې توگه مي پيشنهاد او وړاندي کړي).

له دې نيتې څخه وروسته هڅه شوې تر څو په هېواد کې د بودجې عملي کېدل ترتيب شي او د ساده والي له کبله له دوو کلونو نه په لنډه موده کې په هېواد کې عموميت ومومي.

د یادوني وړ ده چې نوموړی سیستم د ۱۳۲۸ او ۱۳۳۲ کلونو تر منځ د فرانسوي کارپوه موسوکلیمان په واسطه تر غور او څیړنې لاندې ونيول شو او ځینې جزیي تعدیلات پکې ومنل شول. په ۱۳۳۲ کال کې ترکي نیاز شاهین د مضاعف سیستم وړاندیز وکړ چې په بشپړه توګه و نه منل شو او په ۱۳۳۸ کال کې د دولت بودجه په فعلي شکل د (PIS) امریکایي موسسې له لوري طرحه او تطبیق شوه.

د دوهم څپرکي دمطالبو لنډیز

د بودجې کلمه د فرانسوي ژبې له (bougette) لغت څخه اخستل شوې چې د څرمي د کوچنۍ کڅوړې معنا لري او په رسمي توګه په ۱۸۱۴ ام میلادي کال کې د لومړي ځل لپاره د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره وکارول شوه.

د کلاسیکو علماوو د تعریف په اساس بودجه له یو ډول سند څخه عبارت دی چې د دولت کلني عواید او مصارف پکې پیش بینی او منظور شوي وي. د یوه بشپړ تعریف په توګه بودجه د عوایدو او مصارفو د پیش بینی لایحې ته ویل کیږي.

بودجې ته لدې کبله اړتیا لیدل کیږي چې دولتونه محدودې مالي منابع لري او د هغو د موخیز تنظیم، سېما او لګښت لپاره یوتدبیر ټاکي چې همدغه د بودجې جوړونې په معنا ده.

همدا شان د بودجې دنده د پلان شویو تدابیرو د اړوندو فعالیتونو د تنظیم او موثر تطبیق د چاري په دود د عمومي رفاه د تامین لپاره د دولت له اساسي هدف څخه عبارت دي. د بودجې په برخه کې تر ټولو پخوانی اثر د ډامسډی (Domesday book) په نامه کتاب دی چې په منځنیو پیړیو کې د انګلستان له کرنیزو ځمکو څخه د باج او خراج ټولولو په اړه د پاچا د صلاحیتونو ښوونکی دی.

د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ میلادي کال کې د انګلستان پارلمان د دولت د دریافت او عوارضو د نظارت په لټه کې شو، په اتلسمه میلادی پیړۍ کې دغه اصل تصویب او د انګلستان د دولت په بودجه باندې د پارلمان نظارت و منل شو.

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د احمد شاه بابا په وخت کې یوه مالي اداره تاسیس شوه. د افغانستان په مالي نظام کې د عوایدو او مصارفو د پیش بینی یا د بودجې سیستم په ۱۲۱۹ هجري شمسي کال کې منځته راغی. په ۱۳۳۸ کال کې د دولت بودجه په فعلي شکل د (PIS) په نامه دیوې امریکایي موسسې له لوري طرحه او تطبیق شوه.

د دوهم څپرکي پوښتني:

- ۱- د بودجې کلمه له کومې ژبې څخه اخستل شوې او څه معنا لري، معلومات ورکړئ؟
- ۲- د کلاسيکو له نظره بودجه تعريف کړئ؟
- ۳- په افغانستان کې د ۱۳۵۳ کال د بودجې مقرر د بودجې څه ډول تعريف وړاندي کوي، واضح يې کړئ؟
- ۴- په زياتره هېوادونو کې بودجه د څو کلونو لپاره تصويب کيږي، معلومات ورکړئ؟
- ۵- بودجې ته اړتيا له کوم ځايه را ټولېږي، پدې برخه کې لنډ معلومات ورکړئ؟
- ۶- د بودجې دندې کومې دي، بيان يې کړئ؟
- ۷- په افغانستان کې مالي اداره په کوم کال تاسيس شوه، معلومات ورکړئ؟
- ۸- په اوسني شکل د دولت بودجه د چا له لوري طرحه او تطبيق شوه، معلومات ورکړئ؟

د بودجې مراحل

ټوليزه موخه:

پدې فصل کې په ترتيب سره د تصويب، اجرا او کنترول، تقسيم او برسي په څپر د بودجې مختلف مراحل مطالعه کيږي.

دزده کړي موخې: د دې فصل په پای کې به محصلين وکړای شى چې:

- د بودجې ترتيب، د عايدو او مصارفو تخمين وپېژني.
 - د بودجې تصويب، د بودجې د تصويب په برخه کې اقناع يا قناعت کول او د صلاحيت مفهوم درک کړي.
 - د بودجې د اجرا ځواک و لرلای شي.
 - د بودجې د کنترول ډولونه او د کنترول مفهوم و پېژني.
- د بودجې مراحل: د افغانستان په څير په پارلماني نظام لرونکو هېوادونو کې د بودجې مراحل په څلورو برخو وېشل شوي، چې په لاندې ډول ترې يادونه کيږي:

- ۱- د بودجې ترتيب
- ۲- د بودجې تصويب
- ۳- د بودجې اجرا
- ۴- د بودجې کنترول

پورتني مراحل په زماني شکل ترتيب شوي، پدې معنا چې په لومړي سر کې د بودجې لايحه تهيه او تنظيم کيږي او د تصويب لپاره پارلمان ته وړاندي کيږي، له تصويب وروسته د پارلمان له لوري دولت ته ابلاغیږي او د دولت له لوري اجرا کيږي چې د اجرا په وخت کې د مالي قوانينو له مخې د اړوندو ارگانونو له لوري په مختلفو مراحلو کې کنترول او برسي کيږي. د فصل پدې

برخه کی د دغو مراحلو له مطالعې څخه پیل کوو:

لومړۍ مرحله: د بودجې ترتیب

په حقیقت کې د بودجې د ترتیب مرحله د بودجې د مراحلو تر ټولو مهمه او زیاته فني مرحله گڼل کېږي. د بودجې په ترتیب او تنظیم کې دوه موضوعات خورا مهم گڼل کېږي چې د بودجې د اساس او ستونو حیثیت لري او د عوایدو او مصارفو له تخمین څخه عبارت دي.

د ۱۳۸۴ کال د افغانستان د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون د نهه ویشتمي مادې په اساس:

۱- د مالې وزارت د بودجې د ترتیب طرز العمل او د کال بودجوي صلاحیتونه هر کال د بودجې د سقف په پام کې نیولو سره ټولو دولتي اداراتو ته صادروي.

۲- دولتي ادارات مکلف دي چې د دې مادې د لومړۍ فقرې له مخې د اړتیا وړ بودجه په معین وخت کې ترتیب کړي او د تقاضا غوښتنپاڼه یې په رسمي توګه د مالې وزارت ته تسلیم کړي.

د همدغه قانون د اوه ویشتمي مادې مطابق، حکومت باید د ملي اقتصاد د جوړښت او انکشافی طرحو له مخې د هر راتلونکي مالي کال لپاره تر لاسه کېدونکي عواید او عمومي مصارف تخمین کړي.

پدې مرحله کې د عوایدو او مصارفو تخمینی اټکل کول خورا اهمیت لري چې شرحه یې په لاندې ډول وړاندې کېږي.

الف- د عوایدو وړاندوینه یا پیش بینی:

دیادونې وړ ده چې دغه وړاندوینه ممکن د څو مهمو طریقو په واسطه تر سره شي چې په لاندې ډول وضاحت ورکول کېږي.

۱- **مستقیمه طریقه:** دغه طریقه چې عواید پکې په مستقیمه توګه پیش بینی کېږي، د عایداتو ټول ارقام مستقیماً مطالعه کېږي او د متخصصینو د تجربې او مطالعې په اساس د هیواد اقتصادي اوضاع ته په کتنې سره وړاند وینه یا پیش بینی میزان کېږي.

دغه تګلاره عملاً له دوهمې نړیوالې جګړې نه وروسته په انگلستان کې شایع او پراخه شوه، د امریکا او فرانسې په څیر هیوادونو کې هم تر استفادې لاندې ونيول شوه. د یادونې وړ ده چې د وړاندوینې دغه تګلاره هغه وخت عملي کېدای شي چې د هیواد د اقتصادي وضعیت یا موقف په اړه کره اطلاعات تر لاسه شوي وي، خو پرمخ تللو هیوادونو کې د ملي عاید، د وګړیو شمیرو او داسې نورو په څېر د مهمو اقتصادي کمیتونو په برخه کې د معلوماتو د نه شتون له کبله تر بحث لاندې نشي نیول کېدای. په هر صورت که د عوایدو وړاند وینکي د د قیقو او کره معلوماتو او اطلاعاتو په اساس وړاندوینه ونکړي د بودجې په اجرا کې له خورا جدي ستونزو سره مخ کېدلای شي.

۲- د وروستي ماقبل کال تگلاره: پدې تگلاره کې چې تر ۱۸۳۳ کال پوري په فرانسه کې تر کار لاندي نيول کېدله، د تېر مالي کال له بودجې څخه گټه اخستل کېده.

ځکه د روان مالي کال د بودجې اجرا تر اوسه پوري نده ختمه شوې، نو د درآمد برابرد کول له هغې وروستۍ بودجې څخه چې اجرا يې ختمه شوې وي، قبول او منل کېږي. د مثال په توگه د ۱۳۸۰ کال د بودجې د درآمد د پېش بيني کولو لپاره د ۱۳۷۸ کال له تحقق موندونکو او قطعي درآمدونو څخه استفاده کېږي.

۳- د وسطي زياتوالي طريقه: د دې طريقې مطابق په پنځو کلونو کې د دولت د عايد له زياتوالي څخه يو وسطي رقم تر لاسه کېږي. د دولت د عايدو دغه وسطي زياتوالی په برابرد باندي اضافه کېږي او په واسطه يې د دولت مجموعي عايد په راتلونکي مالي کال کې تثبيت کېږي. دغه طريقه د (Leon say) په نامه د يوه عالم له لوري وړاندي شوه.

۴- د تېر کال په اساس د پېش بينۍ تگلاره: پدې تگلاره کې د تېر کال آمار او اطلاعات د درآمد د ډول په برخه کې د اساس په توگه منل کېږي او د راتلونکي کال درآمد مشخص کېږي. دغه روش د پېش بينۍ ډېره ساده طريقه ده، چې هيڅ ډول محاسبې ته اړتيا نلري، يوازي د پخوانۍ دورې يعني د تېر کال د واقعي درآمد سطحه د راتلونکي دورې د پېش بيني په عنوان په نظر کې نيول کېږي.

۵- د پېش بيني قضاوتي تگلاره: له دې تگلارې څخه هغه وخت استفاده کېږي چې د درآمد په هکله دقيق اطلاعات شتون و نلري، چې البته د فني کارپوهانو او اړوند سازمان د متخصصينو په ذهني نظرياتو باندي اتکاء لري.

د يادونې وړ ده چې له يادو شويو طريقو څخه يوه هم په يوازي او مستقيمه توگه تر استفادې لاندي نه نيول کېږي، بلکې پکار ده چې د بودجې د تنظيم په وخت کې له ټولو مهمو طريقو څخه استفاده و شي.

د مصارفو د وړاندوينې طرز:

د مصارفو د پېش بيني (وړاندوينې) په اړه ويلای شو چې په هکله يې کومه ځانگړې طريقه شتون نلري. که چېرته د بودجې ترتيب کوونکي په هروزارت کې د هغو تجاربو په اساس چې له تېرو کلونو څخه يې تر لاسه کېږدي، عادي او حقيقي مصارف په دقيقه توگه پېش بيني کړي، د هېواد د ټولې بودجې پېش بيني تر حقيقت پوري نږدې کېدی شي، خو په عملي ډگر کې ممکن زياتې ستونزې منځته راشي.

د مارمورينو او مستخدمينو د معاش په ډول ځيني نور مصارف په قطعي توگه پېش بيني

کېږي، خو ځيني نور، لکه د قاچاقو د کشف مصارف او داسي نور قطعې بڼه نلري، بلکې تخميني بڼه لري. لنډه دا چې د وزارتونو ټولې شعبې د بودجوي کال لپاره خپل مصارف ترتيبوي او د بودجې عمومي آمر د بودجې د مصارفو توحيد ترتيبوي او د مالې وزارت ته يې استوي. د بودجې د تخمين په وخت کې د يوې ادارې رئيس ته پکار ده، تر څو لاندې عوامل په نظر کې ونيسي.

لومړي: پکار ده چې د تېرو کلونو مصارف په پام کې ونيسي او له هغوی څخه د لارښود په توگه استفاده وکړي. دوهم بايد فکر وکړي چې آيا نوموړې اداره د تېر کال په پرتله زيات کار په پام کې لري او کنه، پدې برسېره د اقتصادي اوضاع له مخې د مصارفو تغير هم بايد په پام کې ونیول شي. د مثال په توگه که بېکاري د اقتصادي تحول له کبله زياته شي، نو د حکومت امداديه مصارف هم زياتېږي او اړوندې شعبې يې په نظر کې نيسي او يا که نوموړې اداره د زيات کار قصد ولري؛ اداره د مزد، اجورې، او معاش زيات مصارف پيش بيني کوي. د کار د زياتوالي دلايل هم ذکر کېږي، په پورتنیو عواملو بر سېره د ادارې رئيس د خپلې اړوندې ادارې د مصارفو د تعين په برخه کې بايد د حکومت ترلاسه کېدونکي عوايد هم په نظر کې ونيسي چې آيا دغه عوايد په راتلونکي کال کې زياتوالی مومي او که کمېږي.

لکه چې وليدل شول، په عمومي توگه د مالي اړتياوو تثبيت د ټيټو مقاماتو له لوري لوړو مقاماتو ته صورت مومي. په بله وينا د بودجې د ترتيب په صورت کې د وزارتې پرنسپ مطابق چې په زياتو هېوادونو او افغانستان کې هم معمول دي، د وزارت يا موسساتو د اړتيا وړ مصارف د ښکته باصلاحيته مقاماتو له لوري ټاکل کېږي.

التهبه د مصارفو دغه تخمين يوازي د ادارې د آمر له لوري پوره کېږي او نوموړې فورمه له اسنادو سره يو ځای د مالې وزارت ته استول کېږي. هغه اسناد چې په ورته مختصره او لنډه توگه د مالې وزارت ته ورکول کېږي، له مطالبې وروسته مؤظفو اشخاصو ته او د اړتيا په وخت کې د غور او تحقيق په موخه متخصصينو او اهل فن کسانو ته سپارل کېږي او د مالې وزير هم د خپلو تخمين شويو عايداتو په اساس خپل نظر ورکوي.

په عمومي توگه د راتلونکو مصارفو په اړه د وزارت وړاندیزونه معمولاً د پېښ بيني شويو عوايدو په پرتله زيات وي، د بودجوي توازن د برقرار ساتلو په موخه د مالې وزير د وزارت په وړاندیزونو کې تنقيص واردوي. وارد شوی تنقيص پدې علت را منځته کېږي چې د سياسي شخړو او لانجو لامل نشي. دغه تنقيص معمولاً د وزارت په ټوله بودجه کې د يوې واحدې سلنې په توگه واردېږي. کله چې د نوموړي مقام له لوري بودجه تنظيم شي، د تايد په موخه کابينې يا د وزيرانو د شورا مجلس ته راجع کېږي او د کابينې له تايد وروسته د تصويب په موخه پارلمان ته وړاندې کېږي. يادونه کېږي چې د سند له تسليمي سره د بودجې د جرياني مراحلو لومړنی پړاو پای ته رسېږي.

دويمه مرحله:

د بودجې تصويب يا منظوري: د افغانستان د اسلامي جمهوريت د اساسي قانونو د اته نوييمې مادې په اساس، حکومت بايد د مالي کال د څلورمې ربعې په دوران کې د راتلونکي مالي کال د بودجې سند بايد د منظوري په موخه ملي شورا ته وړاندي کړي، دا يو منل شوی اصل گڼل شوی او معمولاً د نړۍ په ټولو هېوادونو کې رواج لري.

پارلمان ته د بودجې وړاندي کول د ځانگړيو تشریفاتو په ترڅ کې تر سره کېږي. د بودجې د تنظيم مسؤل مقام (د مالې وزير) شخصاً په ملي شورا کې حضور لري او د بودجې په اړه د روان بحث د حساسو ټکو په اړه تشریحات ورکوي.

د پارلمان مالي کمیسیون، د بودجې او اقتصاد د کمیسیون او اداري کمیسیون په څیر د بېلابېلو کمیسیونونو لرونکی وي. د یادونې وړ ده چې د بودجې مسوده د لومړي ځل لپاره د مشرانو جرگې د بودجې اوماليې کمیسیون ته وړاندي کېږي او د مشرانو جرگې له لوري له تصويب وروسته د ولسي جرگې د بودجې او مالي چارو کمیسیون ته راجع کېږي.

نوموړی کمیسیون د دغه سند په اړخونو باندې غورکوي او د اړتیا په وخت کې د وزارتونو نمایندگان راغواړي او اړوندو وزارتونو ته د پیشنهاد شوې بودجې په اړه ترې پوښتنې کوي چې له تحلیل او مطالعاتو وروسته خپل راپور د ولسي جرگې عمومي مجلس ته وړاندي کوي او عمومي مجلس هم د هغې په اړخونو باندې له غور کولو وروسته بودجه تصويب کوي.

د اوسني اساسي قانون له مخې د بودجې د تصويب صلاحیت په مقننه قوې پورې تړاو لري. په هغو هېوادونو کې چې د استثنایي حوادثو له مخې یې په موقته توگه د مقننه قوې صلاحیت د اجرائیه قوې رئیس ته لېږدول کېږي، اجرائیه قوه د مقننه قوې په وکالت، بودجه تصويب کوي.

د دغې مرحلې د اهمیت په اړه ویل کېږي، چې د بودجې تصويب شوي ارقام یوازې د بودجې د قانون گذاري په اړه د موافقو رایو مفهوم نه ورکوي، بلکې د ولسي جرگې له لوري دولت ته د اعتماد د رایې ورکولو معنا هم لري، ځکه د بودجې ارقام د دولت د سیاستونو، پروگرامونو او کړنلارو څرگندونکي دي.

د بودجې د تصويب څخه سرغړونه: داسې پېښې کمې تر سترگو کېږي چې پارلمان ته د پیشنهاد شوې بودجې تصويب صورت و نه نیسې ځکه د هېوادونو د تاریخ مطالعه په سمه توگه ددې موضوع څرگندونه کوي.

خو کله چې وړاندیز شوې بودجه تصويب نشي، دغه پېښه د دولت له پروگرامونو سره د پارلمان مخالفت په ډاگه کوي او په هغه وخت کې د دولت سقوط او زوال حتمي بریښي.

د بودجې موقت صلاحیت: که چیرته حکومت دکوم دلیل له مخې د کال تر پایه ونکړای شي، د راتلونکې کال بودجه تنظیم کړي او یا پارلمان د بودجې د تصویب او برسي په کار کې ځنډ واچوي، په دواړو وختونو کې د دولت د تأدیو لپاره د جمهوري ریاست له لوري د اعتبار موقته تقاضاکېږي.

د ۱۳۸۴ کال د افغانستان د مالی چارو اود عامه مصارفو قانون د یو څلویښتمې مادې په اساس د بودجې موقتي صلاحیت په لاندې ډول دی:

۱- که چیرته د یو لړ عواملو له کبله بودجه د مالي کال تر پیل پوري تصویب نشي، د نوې بودجې تر تصویب پوري د تېر کال بودجه په لاندې ډول تطبیق کېږي:

a. د یوې میاشتي لپاره د بودجوي صلاحیت صدور

b. د تېر مالي کال د بودجوي صلاحیت د $\frac{1}{12}$ برخې د صلاحیت صدور

۲- د دغې مادې د لومړۍ فقرې مندرجه بودجوي صلاحیت د مالي کال د بودجې تر تصویب پوري د اعتبار وړ دی، د دولتي بودجې تر تصویب د مخه له موقتو بودجوي صلاحیتونو څخه منځته راغلي مصارف له مندرجه مبالغو څخه د نوي مالي کال په بودجوي صلاحیتونو کې وضع کېږي.

درېیمه مرحله

د بودجې اجرا: د بودجې د اجرا او اهمیت په اړه ویل کېږي چې د بودجې له خورا مهمو مراحلو څخه شمېرل کېږي او د دولت او اجرایوي دستگاه د موفقیت او نه موفقیت په برخه کې اساسي نقش لري. همدا شان پدې مرحله کې د وړاند وینې او برابردونو دقت او سموالي په ډاگه کېږي.

د بودجې د تطبیق او اجرا مرحله د بودجې د قانوني پروسې له بشپړېدلو وروسته پیلېږي او د مالیې د وزارت له لوري په معینو وختونو کې د هر وزارت تخصیص حواله او ورکول کېږي. ځکه د مالي وضعې د ثبات او استحکام له مخې لازمه ده چې په معین وخت کې د مصارفو د تخصیصاتو تعین صورت ونیسي.

معمولاً د یوې مالي دورې په اوږدو کې یو لړ بې نظمي را منځته کېدای شي. د مثال په توګه، عمومي مالیات په معین تاریخ او معینه موقع تادیه نشي او یا د ګمرکاتو محصول ګمرک ته د اموالو له واردیدلو سره ونه سپارل شي، د صنعتي او تجارتي موسساتو عواید هم د پلور له مخې تحقق مومي. چې پدې توګه د مالیاتو تر لاسه کولو اود وجهې برابرولو پیش بینی شوې پروسه ټکنۍ کېدی شي، چې پدې وخت کې د اړوندو تعدیلاتو را منځته کول ضروری وي. د مثال په توګه عواید د وړاند وینې په پرتله کم شي او یا د هغو مصارفو پایله چې را منځته کېږي تقلیل وکړي او یا یوه اداره اړتیا حس کړي چې د وړاند وینې په خلاف په یوه مالي ربع کې زیات مصارف

تر سره کړي، همدا شان د مملکت په پروگرامونو کې تغیرات چې ممکن له یوې ادارې څخه بلې ادارې ته د وجوه د انتقال یا لېږد لامل وگرځي. د پورتنیو دلایلو له مخې پکار ده چې د بودجې عمومي اداره د بودجوي کال د هرې ربعې یا څلورمې په پیل کې مقدماتي تخصیصات له لازمو تعدیلاتو سره تجدید نظر کړي.

د بودجې کنټرول:

په پخوانۍ بریتانیا کې قانون ایښوونکو د باورونو د میزان په تصویب اکتفا کوله، خو دا پاچا و چې کولای یې شوای د لومړیتوبونو یا هغه څه په اساس چې ده ته یې ارزښت درلود پرېکړه وکړي. خو ورو، ورو د بودجې او مملکت مالي صلاحیت پارلماني مجلس ته وغزېد، پداسې ډول چې د مخارجو په اړه د پارلمان نظارت حتمي شو.

همدا شان د دغو اعتبارونو د مصرف څرنګوالی له یوې مادې څخه بلې مادې ته او له یوه فصل څخه بل فصل ته مقید او په ځینې مواردو کې منع شو، تر څو دولت ونکړای شي د خپلې خوښې په اساس مصارف او لګښتونه وکړي. نن ورځ د بودجې د اجرا نظارت د مقننه او اجرایه قوې له لوري تر سره کېږي.

د بودجې د مصرف او اجرا په اړه کولای شو له دری ډوله کنټرول څخه یادونه وکړو چې له: اداري کنټرول، پارلماني کنټرول او قضایي کنټرول څخه عبارت دي. چې مختصراً هر یو په لاندې ډول تشریح کېږي.

۱- د بودجې اداري کنټرول: د بودجې له تصویب نه وروسته، د بودجې له اجرا د مخه تر سره کېږي، تر څو له تصویب شویو اعتبارونو څخه د دولت مصارف تجاوز ونکړي. د مختلفو وزارتونو د کنټرول د چارو پرسونل او یا مستقل دواړه دغه مسؤلیت په غاړه اخلي. معمولاً دغه چاره د اړوند وزارت دنده او مسؤلیت ندي، بلکې دغه چاره د اړوندې قوې تر نظر لاندې، د مالې وزارت تر امر لاندې تر سره کېږي.

البته د دندو د ښه انجام په موخه پکار ده چې د کنټرول د پروسې په ترڅ کې د اعدادو له تقلب او غلطیو څخه مخنیوی وشي او د قانون د مقرراتو مطابق د حواله جاتو د اجرا کار تر سره شي او حواله شوي مبالغ له هغه مقدار سره انطباق ولري چې په بودجه کې تعین شوی وي.

۲- د بودجې پارلماني کنټرول: په ډیموکراتیکو حکومتونو کې د تصویب شوې بودجې دعوایدو او مصارفو کنټرول یو اساسي امر ګڼل کېږي. دغه کنټرول د بودجوي کال په پای کې تر سره کېږي او معمولاً په دوه ډوله صورت نیسي. لومړی د حکومت استیضاح چې د اجرایه قوې د انحراف علت موندنه کوي، چې د کنټرول د موثرې او دقیقې پروسې زمینه برابروي. نن ورځ په زیاتره هیوادونو کې دغه ډول کنټرول کوونکي کمیسیونونه فعالیت کوي او د بودجې د اجرا چارې برسي کوي.

۳- د بودجې قضايي کنترول: دغه ډول کنترول چې د پارلماني کنترول له ډول څخه دی، په زیاتره هیوادونو کې د محاسبې د دیوان له لوري تر سره کیږي. لکه مخکې چې یادونه وشوه، د بودجې کنترول خورا اهمیت لري او د هغې د موثریت د لوړوالي لامل ګرځي او ددې باعث ګرځي ترڅو د بودجې مالي وسایل په لازم دقت سره د ټاکلو موخو د تمویل لپاره په کارواچول شوی او د سم کنترول په واسطه اصراف او بې تفاوتی له منځه لاړه شوی او د دولتي پروژو له ځنډېدلو څخه مخنیوی وشي. پدې برخه کې د بودجې له مراحلو وروسته غوره بولو چې د بودجې د تنظیم په برخه کې د اجرایه قوې له صلاحیتونو څخه لاندې یا دونه وکړو.

د نړۍ په ټولو هیوادونو کې اجرائیه قوه د بودجې د پیشنهاد مسؤلیت لري او د دې دندې صلاحیت په اجرائیه قوې او اداري دستگاه پوري منحصر دی. حتی په ځینو هیوادونو کې دغه اصل په اساسي قانون کې هم درج شوی دی او د هیواد مقننه قوه د بودجې د تصویب د صلاحیت مقام لري خو په هیڅ وجه د بودجې د پیشنهاد حق نلري.

د امریکا په متحدو ایالاتو کې د بودجې تنظیم، پیشنهاد او تصویب د ۱۹۲۱ کال د قانون تابع دی چې په صریحه توګه پکې ذکر شوی چې د بودجې تنظیم او پیشنهاد د ولس مشر له دندو څخه دی.

په انګلستان کې هم د هغه هیواد د پارلمان د چلند مطابق، د بودجې تهیه او تنظیم د دولت له دندو څخه ګڼل کیږي. په فرانسه کې دغه تفکیک له ۱۹۴۶ م کال نه وروسته په اساسي قانون کې ذکر شوې دی. په اساسي قانون برسېره په هغو قوانینو کې چې د هیوادونو د بودجې او تنظیم لپاره تصویب شوي دي، د دغه امر له ذکر څخه یادونه شوې چې د کال په معین تاریخ کې د بودجې تهیه او تنظیم د دولت ستره دنده ده.

په افغانستان کې د ۱۳۳۹ کال د عمومي محاسباتو د تصویب شوي قانون له مخې د بودجې په برخه کې د دولت دندې په ترتیب سره ذکر شوې دي.

اوومه ماده: هر وزیر مکلفیت لري چې هر کال د خپل وزارت د راتلونکي کال بودجه وړاندې کړي او د کال د لومړنیو دریو میاشتو په اوږدو کې یې د مالیې وزارت ته تسلیم کړي.

اټمه ماده: د مالیې وزیر باید دغه ټولې بودجې په یوه مرکز کې سره راټولې یا توحید کړي، د عایداتو بودجه هم ور سره ضمیمه کړي او د دولت ټوله بودجه تشکیل او تنظیم کړي.

نهمه ماده: دغه عمومي بودجه د کال د وروستۍ نیمايي په لومړیو کې د ملي شورای مجلس ته وړاندې شي، خو د ۱۳۶۲ کال د عمومي محاسباتو او بودجې په تصویب شوي قانون کې د دولت له لوري د یادې شوې دندې تر سره کول. په لاندې ترتیب بیان شوي دي:

دولسمه ماده: د هر کال د لومړي نيمايي په لومړيو کې بايد د مالې وزير د مملکت عايدات د راتلونکي کال لپاره پيش بيني کړي. دا ډول مخارج چې د دغو عوايدو د ترلاسه کولو لپاره پکار دي، په نظر کې نيول کېږي او دواړه د وزيرانو هيأت ته وړاندي کوي.

ديارلسمه ماده: د وزيرانو هيأت بايد پيش بيني شوي عايدات او د هغوی مخارج د حصول په اساس د هر وزارت د عايداتو په حدودو کې د مبالغو په بڼه ابلاغ کړي.

خوارلسمه ماده: هر وزير بايد د خپلو مصارفو بودجه د راتلونکي سند لپاره د هغو مبالغو په حدودو کې چې د ديارلسمې مادې مطابق د هغه وزارت لپاره تعين شوي وي، حاضر کړي ترڅو د کال تر نهمې مياشتې پوري د مالي وزارت ته وړاندي شي.

پيڅلسمه ماده: د مالې وزير بايد دغه ټوله بودجه په يوه صورت کې تنظيم کړي او د عوايدو بودجه هم ورسره ضميمه کړي او ټوله بودجه تهيه کړي. د بودجې لايحه هر کال د لسمې مياشتې په لومړۍ نيټه د ملي شورا په مجلس کې پيش بيني کيدای شي.

څنگه چې پورته د بودجې او عمومي محاسباتو د لومړي قانون او دويم قانون له مخې د بودجې تنظيم او اصول ذکر شول، هغه ترټولو مهم توپير ته چې په دې دواړو قوانينو کې تر سترگو کېږي دا دی، چې د بودجې او عمومي محاسباتو په لومړي قانون کې دولت مکلف شوی دی چې لومړی د خرڅ برنامه تعين کړي او د مالې وزير د دغو مخارجو د تامين لپاره د درآمد منابع مشخص کړي، پداسې حال کې چې د بودجې په دوهم ټاکل شوي قانون کې لومړی د مالې وزير د مملکت ټول عوايد پيش بيني کوي او په اړه يې د وزيرانو شورا ته اطلاع ورکوي او دغه شورا د هيواد د عوايدو مطابق، د وزارتونو او اړوندو ادارو د مصرف بودجه پيش بيني او تنظيم کوي.

د ۱۳۸۴ کال د مالي چارو او عامه مصارفو د نوي قانون د ۲۸ مادې مطابق:

۱- د مالي وزارت هر کال د بودجې تقاضا او طرزالعمل او د مالي کال بودجوي صلاحيتونه دولتي اداراتو ته صادروي.

۲- دولتي ادارات مکلف دي چې د دغې مادې د لومړۍ فقرې له مخې د اړتياوړ بودجه په معين وخت کې ترتيب او د غوښتنې وړانديز يې د مالې وزارت ته تسليم کړي.

۳- د قضايي قوې بودجه د حکومت په مشوره د سترې محکمې له لوري ترتيب او د مالي کال د بودجې په توگه ملي شورا ته وړاندي کېږي.

۴- د مالې وزارت د دولتي اداراتو په مشوره او تفاهم د مالي کال د بودجې تخميني صحت او د بودجوي قانون د صلاحيتونو لپاره اړونده غوښتنه د قانون له احکامو سره تاييدوي.

۵- دولتي ادارات مکلف دي چې د بودجې د وړاندیز له ترتیب او تکمیل وروسته هغه د مالې وزارت ته تسلیم کړي.

د یادونې وړ ده چې په راتلونکو مخونو کې په افغانستان کې د بودجې د ترتیب او منظوري په هکله مفصل بحث په نظر کې نیول شوی دی، خو دلته په هیوادونو کې د بودجې د تنظیم او تهیی په برخه کې د اجرائیه قوې د نقش د څرگندولو په موخه د یادشوي قانون له ځینو مواردو څخه یادونه وشوه.

د دې فصل په پای کې باید په یاد ولرو چې د بودجې د تنظیم او پیشنهاد په برخه کې د مالیې د وزیر دندې او صلاحیتونه د نورو وزیرانو له دندو او صلاحیتونو سره توپیر لري. د بودجې د تنظیم په برخه کې د مالیې د وزیر دندې د مالیې وزارت د عایداتو د بودجې له ترتیب، د مخارجو د بودجې له ترتیب، د هیواد د ټولې بودجې له ترتیب او پیشنهاد او د ملي شورا مجلس ته د هغې له سپارلو څخه عبارت دی.

پدې توگه لیدل کیږي چې د بودجې د ترتیب او تصویب په جریان کې د مالیې وزارت د ځانگړو مسؤلیتونو او اختیاراتو لرونکی دی، ټول مصارف چې د دولت او هر وزیر له لوري پیشنهاد کیږي، باید د مالیې د وزیر په موافقه او امضاء تر سره شي، البته دغه تگ لوری د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې معمول دی او د یادونې وړ ټکی دا دی، کله چې وزارتونه د مالیې وزارت د لارښوونو او طرز ل عمل مطابق د خپلې بودجې پیشنهاد د مالیې وزارت ته وړاندې کوي، له لازمي ارزونې وروسته د مالیې د وزارت په واسطه د بودجې استماعیه مجلس ته چې غړي یې د مالیې له وزیر، د اقتصاد له وزیر، د باندنيو چارو له وزیر او د امورو د ادارې د باصلاحیته استازی (چې معمولاً د تشکیلاتو رئیس وي) څخه عبارت دي، وړاندې کیږي. په نوموړي مجلس کې د وزارتونو د باصلاحیته استازو په حضور کې چې له خپل دریځ او وړاندیز نه د دفاع کولو په موخه ناست وي، تحلیل او ارزیابي کیږي او وروسته د نورو قانوني پړاوونو د تر سره کولو لپاره صالحه مقاماتو ته چې یادونه یې مخکې شوې ده، وړاندې کیږي.

د درېیم څپرکي دمطالبو لنډیز

په هغو هیوادونو کې چې پارلماني نظام لري، د بودجې مراحل په څلورو پړاوونو کې تر سره کیږي چې د بودجې له ترتیب، تصویب، اجرا او کنټرول څخه عبارت دي.

د بودجې ترتیب تر نورو ټولو مرحلو مهمه، فنی او تخصصي مرحله گنل کیږي چې دوه موضوع گاني پکې ځانگړی اهمیت لري، لومړی د عوایدو تخمین او دوهم د مصارفو تخمین، چې د عوایدو په تخمین کې هم له دوو طریقو څخه استفاده کولای شو:

مستقیمه طریقه، د وروستي ما قبل کال تگلاره، د وسطي زیاتوالي طریقه، د تېر کال په اساس د پېش بیني تگلاره او د قضاوتي پېش بیني تگلاره چې البته د بودجې د تنظیم په موقع کی باید له ټولو مهمو طریقو څخه کار واخستل شي. د مصارفو د پېش بیني په اړه کومه ځانگړې طریقه شتون نلري.

لکه څرنګه چې مطالعه شوه د وزارتونو هره شعبه د بودجوي کال لپاره د خپلو مصارفو تخمین ترتیبوي او د بودجې عمومي آمر د مصرفي بودجې توحیدي راپور جوړوي او د مالې وزارت ته یې استوي چې د یادشوي مقام له لوري له تنظیم او وروسته د تایید په موخه د وزیرانو د شورا مجلس ته راجع کیږي چې له تایید نه وروسته د تصویب په موخه پارلمان ته استول کیږي.

د بودجې د تصویب صلاحیت د ورځني قانون له مخي یوازي په مقننه قوې پوري اړه لري. د پېشنهاد شوې بودجې نه تصویب د دولت له پروگرامونو سره د پارلمان مخالفت په ډاګه کوي. که حکومت د کوم دلیل له مخي ونکړای شي د کال تر پایه د راتلونکي کال بودجه تنظیم کړي او یا یې پارلمان د تصویب په چارو کې ځنډ راولي، په دواړو وختونو کې د دولت د تأدیو لپاره د ولسمشرۍ له مقام څخه د موقت اعتبار غوښتنه کیږي.

د بودجې د اجرا د اهمیت په اړه ویلای شو چې د دولت او اجرائیه دستگاه د موفقیت او عدم موفقیت په برخه کې خورا اساسي نقش لري. دغه مرحله د بودجې د قانوني پروسې له بشپړولو وروسته پیلېږي او د مالې وزارت له لوري د هر وزارت تخصیص په معینو وختونو کې حواله او ورکول کیږي.

نن ورځ د بودجې د نظارت چارې د اجرائیه قوې په وسیله تر سره کیږي، خو هغه څه چې د کنټرول اړتیا په گوته کوي دا ده چې په بودجه کې د عوایدو او مصارفو پېش بیني مهمه او مسلمه ده چې دغه پېش بیني او عملیاتي پروگرامونه هغه مهال له ګواښ څخه ژغورل کیدای شي چې کنټرول ترسره شي. پدې برخه کی کولای شو له درې ډوله کنټرول څخه یادونه وکړو لکه: اداري کنټرول، پارلماني کنټرول او قضایي کنټرول.

د درېم څپرکي پوښتنې:

- ۱- د بودجې د مراحلو شمېر څو دی، نومونه یې واخلي؟
- ۲- د بودجې د ترتیب او تنظیم په برخه کې دوه مهم موضوعات کوم دي، نومونه یې واخلي؟
- ۳- د عوایدو د پېش بڼې د مهمو طریقو نومونه واخلي؟
- ۴- د مستقیمی طریقې په هکله څه معلومات لرئ توضیح یې کړئ؟
- ۵- د وروستي ماقبل کال تگلارې په هکله ستاسو نظر څه دی، بیان یې کړئ؟
- ۶- د وسطي زیاتوالي طریقه څنگه طریقه ده ، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟
- ۷- د قضاوتي وړاندوینې تگلاره څه ډول طریقه ده، معلومات ورکړئ؟
- ۸- آیا د مصارفو د وړاندوینې په هکله کومه ځانگړې طریقه شته، معلومات ورکړئ؟
- ۹- د اوسني د تخمین په برخه کې یو رئیس باید کوم ټکي په نظر کې ولري ؟
- ۱۰- د ورځني اساسي قانون له مخي د بودجې د تصویب صلاحیت کوم ارگان ته سپارل شوی دی، توضیح یې کړئ؟
- ۱۱- د بودجې امتناع څه مفهوم لري، توضیح یې کړئ؟
- ۱۲- د اداري کنترول مفهوم توضیح کړئ؟
- ۱۳- د پارلماني کنترول په هکله خپل معلومات وړاندې کړئ؟
- ۱۴- آیا د بودجې د تنظیم او پیشنهاد په برخه کې دمالې وزیر دندې د نورو وزیرانو له دندوسره توپیرلري، که نه؟ پدې اړه معلومات ورکړئ.

د بودجې اصول

ټوليزه موخه:

د بودجې د مهمو اصولو مطالعه او پيژندگلوي.

دزده کړې موخې: ددې خپرکي په پای کې له محصلينو نه تمه کېږي چې وکړای شي:

- ۱- د بودجې د توازن اصول او د عوايدو او مخارجو تر منځ د موازنې مفهوم وپيژني.
- ۲- د بودجې د کماليت او وحدت مفهوم زده کړي او د بودجې د وضاحت په هکله معلومات تر لاسه کړي.
- ۳- د بودجې د تخصيص او عدم تخصيص اصول و پيژني.
- ۴- د کلنۍ بودجې د اصل په هکله معلومات تر لاسه کړي.

د بودجې اصول

لکه څنگه چې څرگنده ده، هر علم او فن د علمي فرضيو او اصولو پر بنسټ ولاړ دی، بودجه جوړونه هم له دغه امر څخه گوښې نده او په يو لړ اساساتو چې د بودجې د اصولو په نامه ياديږي استواره ده.

د يادونې وړ ده چې په بېلابېلو علومو کې اصل د قاطعيت او ثبات لرونکی وي چې ضروري هغه يې نه بدلېدونکي دي. خو په بودجه کې اصل له قاعدې څخه عبارت دی چې د ځانگړيو اهدافو د لاسته راوړلو په موخه پکار ده، او زماني او مکاني شرايط يې بايد په پام کې ونیول شي. د بودجې د اصولو رعايت د هغې د موثريت او گټور توب د زياتوالي لامل گرځي او د دولت د مقاصدو د تر لاسه کولو په برخه کې د يوې موثري وسيلې حيثيت مومي.

د بودجې اصول په لومړي سر کې د اقتصاد د کارپوهانو په اثارو کې تیت او خواره لیدل کېدل، آن تر دې چې د لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ میلادې کال کې د لیون سې (Leon say) له لوري تدوین او وړاندې شول.

له هغه وروسته په هغوی باندې یو لړ نور اصول هم ور اضافه شول چې موږ یې پدې ځای کې له هغو برخو څخه یادونه کوو چې تاریخي قدامت یې پیژندل شویدی، همدا شان له هغو نویو اصولو څخه هم یادونه کېږي چې د یادو شویو اصولو د نفې په توګه نه وو یاد شوي، بلکې دهغوی د متممو اصولو په توګه ترې استفاده کېدله.

د بودجې انتشار

د بودجې انتشار دامفهوم پیاوړه کوي چې بودجه دې له زحمت او مخارجو پرته په اسانه توګه د خلکو لاسته ورشي، تر څو په اسانۍ سره ملاحظه او څرګنده شي او هغه مبالغ چې د هغې په را ټولولو کې شریک دي، په څه ډول او د کومو شیانو لپاره په مصرف ورسېږي.

په ۱۷۸۱ میلادې کال کې د لومړي ځل لپاره په فرانسه کې یوې بودجې انتشار وموند او پدې توګه وغوښتل شول چې اعتماد او باور تر لاسه شي، تر څو وکړای شي په مالیاتو برسېره د دولت د خزانې لپاره د کريدیت او پیسو اخستل شوي شي او پدې توګه موازنه هم را منځته شي. د دې موخې لپاره په ۱۸۲۱ میلادي کال په سویس او په ۱۸۴۸ میلادې کال په اطریش کې د بودجې انتشار منځته راغلی دی چې د بشپړ تیایي بهیر له طي کولو وروسته د پارلمان له لوري د بودجې انتشار حتمي بڼه غوره کړې ده.

د بودجې بشپړتیا

یو مالي کال د ټولو وړاندو شویو عوایدو او مخارجو لرونکی وي. کومه بودجه چې ټول عواید او مخارج پکې په مفصله توګه شتون ونلري، نشي کولای د خپلو اقتصادي او مالي پلانونو دندې په سمه توګه تر سره کړي. د دې اصل په اساس د بودجې د ترتیب په صورت کې له غیر خالص پرنسیپ څخه استفاده کېږي، او پدې توګه ټول مصارف او عواید په ناخالصه توګه په بودجه کې ښودل کېږي تر څو د دولت د فعالیتونو په هکله د معلوماتو یو ټولیز مفهوم وړاندې کړي.

له همدې کبله ادارات د خپلو تر لاسه شویو عوایدو له جملې څخه د خپلو تر سره شویو مصارفو د کسر حق نلري او نشي کولای چې د هغوی توپیر خزانې ته وسپاري، بلکې تر لاسه شوی درآمد خزانې ته تسلیم کوي او خپل مصارف د اړوند سند له لاري پیشنهاد کوي او تر ځانګړیو مقرراتو لاندې یوازې په ځانګړیو موضوعاتو مرعې الاجرا کېږي.

په هر یوه صورت کې د مالېې د وزیر موافقت اړین دی. د مالېې وزیر خپله موافقه د فوق العاده او غیر مترقبه اړتیا په صورت کې ورکولای شي. ټول مخارج باید په یوه ځای تخمین کړل شي

او دقت وشي چې په راتلونکي مالي کال کې تادیه شي. ټول هغه عواید چې تخمین یې په راتلونکي کال کې شويدي، مجبور دي چې د مخارجو د پرداخت لپاره په پام کې ونيول شي.

د بودجې توازن (د عوایدو او مخارجو تر منځ موازنه):

د بودجې د موازنې مهمه موخه دا ده چې هر کال د عوایدو او مخارجو تر منځ د شونتیا تر بریده توازن برا بر وي. که د بودجې د تنظیم او تهپې په برخه کې کسر یا نیمگړتیا شتون ونلري، یو غوره حالت گڼل کیږي. که چیرته عواید د مخارجو بسنه ونکړي نو تر ممکنه حده د نویو مالیاتو د وضع کولو او یا د نویو عوایدو د سرچینو د استعمالولو او یا قروضو څخه استفاده کیږي. لنډه دا چې د بودجې د تنظیم په وخت کې له ډېر غور او فکر څخه کار اخستل کیږي.

غالباً په هغې بودجې کې چې د تهپې په وخت کې عواید او مصارف یو تر بله تعادل نلري، ځیني وخت جاري عواید له جاري مصارفو څخه زیات شي او ځیني وخت جاري عواید له جاري مصارفو څخه کم شي، نو ویل کیږي چې پدې صورت کې بودجه توازن نلري او دولت د بودجې له کسر سره مخ دی. په ورته حالاتو کې دولت باید د بودجې په لایحه کې د دغه کسر د تامین طرز تعین او پیشنهاد کړي، کنه نو بودجه خپل اصلي مفهوم له لاسه ورکوي.

همدا شان که بودجه زیات عواید ولري چې دا پېښه ډېره کمه لیدل کیږي، پدې صورت کې هم دولت ته پکار ده چې د دغو اضافه شویو عوایدو د استفادې پلان ترتیب او تعین کړي. د عوایدو دغه اضافه والی معمولاً د دولت له پورونو څخه را منځته کیږي او که دولت مقروض یا پوروری نه وي، حاصل شوي عایدات زخیره کیږي. ځیني وخت داسي هم کیږي چې د دولت له مقروضیت سره سره اضافي عایدات د مخصوصي زخیرې حساب ته منظور او منتقل کیږي. د مثال په توګه په صنعتي هیوادونو کې لیدل کیږي چې اضافه عواید د بحران په وړاندې د مبارزې او د اقتصادي انحطاط په وخت کې د بودجې د کسر د لېرې کولو لپاره ځانګړې شوې زیرمې ته لېږدول کیږي.

د بشپړتیا د اساس له مخې باید د مبلغونو اضافه ګي، د مالي کال له عادي بودجې څخه د غیر عادي عوایدو په توګه د دویم مالي کال یا راتلونکې بودجې لپاره په پام کې ونيول شي. دغه اضافه والی باید د پورونو د اړتیا د کموالي یا تقلیل لپاره وکارول شي.

د بودجې وحدت یا یووالی: په بودجه کې ددې اصل موخه دا ده چې په هیواد کې یوازي یوه بودجه تهیه او اجرا شي، د بودجې تشکیل په واحد صورت چې په هغه کې د دولتي ادارو ټول عواید او مخارج شتون ولري. د بودجې وحدت د دولت د اقتصادي بشپړتیا لپاره اساسي شرط ګڼل کیږي.

د بودجې د اتحاد اساس ورو ورو عملي بڼه غوره کېده. په پخوا وختونو کې تر ډېره د

کارونو اجرا د مخصوصو خزانو له لوري تر سره کېده، دغې چارې دا ضرر درلود چې په یوه ځای کې د پیسو زیاتوالی او په بل ځای کې د پیسو کموالی را منځته کیده او هم یې د مالي اجراتو د وضاحت او شفافیت پروسه له خنډ سره مخ کوله.

په عمومي توګه د اختتام او وضاحت له مخې دغه اساس منځته راغلی دی چې ټول عواید او مخارج په تخمین کې سره متحد وي. دغه پرنسیب د بودجې د اتحاد په نامه یادېږي. بودجه باید یو تړلی واحد تشکیل کړي، له همدې کبله له واحدې بودجې څخه د باندې د مستقلې فرعي بودجې اساس ممنوع دی. د بودجې یووالی د مالي ادارو د یوالې لپاره اساسي شرط ګڼل کېږي چې یوازې دغه حالت متحد مالي اساسات او مالي وضعه په څرګنده بڼه ښودلی شي او د مرام مطابق مالي او اقتصادي اجرات شوني کوي. همدا شان د بودجې د وحدت اصل، په بودجه کې د پېش ښیښو ارقامو په برخه کې د مقننه قوې د نظارت او کنټرول شرایط هم په ښه توګه اماده کوي.

دیادونې وړ ده چې د بودجې د یووالي اصل، د بودجې د کلاسیکو اصولو له ټولګې څخه اخستل شوی دی او نن ورځ زیات شمېر هیوادونه عادي بودجه او یوه فوق العاده بودجه تر ټیټوي. د بودجې د وحدت په اصل کې د استثناء شتون هم د پام وړ دی چې د غیر پېش ښیښو شویو علتونو د واقع کېدلو او یا د درآمد د عدم تحقق له کبله دولت په تصویب شوې بودجه کې د تغیراتو په را منځته کولو باندې منتج کېږي، پدې توګه دولت د بودجې د متمم تر نامه لاندې پارلمان ته یوه لایحه وړاندې کوي.

د بودجې وضاحت:

بودجه باید په واضیحه توګه ووېشل شي او په لنډه او مکمله توګه تشریح شي. بودجه د یوه مالي کال د اقتصادي جریان لپاره خپلې مالي دندې هغه مهال په ښه توګه تر سره کولای شي چې عواید د هغوی د منځته راتللو له کبله او مخارج د هغوی د مرام او استعمال له مخې د شونتیا تر بریده ووېشل شي. یوازې د بودجې په مجموعه کې د عوایدو او مخارجو ښودل ښه نکوي، ځکه له ورته خالصو اعدادو سره نه خو د بودجې تنظیم او ترتیب په ډاګه کېږي او نه هم په سمه توګه د هغوی اجرا ترسره کېدلای شي. د بودجې واضیح او مشر تنظیم د بودجې د کنټرول پروسه اسانه کوي، همدا شان منفرد اداري واحدونه د خپلو مکلفیتونو په لړ کې خپلې دندې په ښه توګه درک کولای شي او خپل مسؤلیتونه په لازم وخت کې تر سره کولای شي.

د بودجې دقیقوالی: د دې اصل مطابق د دولت عواید او مصارف باید په هغه اندازه تعین شي چې په زیات احتمال سره د راتلونکې بودجې په دوره کې تحقق تر لاسه کړای شي. که چېرته د بودجې اعداد له پاملرنې او دقت سره تخمین شوي نه وي، پدې وخت کې بودجه خپل اهمیت له لاسه ورکوي. د دولت د عوایدو او مصارفو دقیق تخمین، د دولت د مالي طرز العمل د زیات

معقولیت د تضمین لامل ګرځي. د بودجې له تصویب نه وروسته د عوایدو یا مصارفو زیاتوالی یا کموالی، د ناوړه حالت استازیتوب کوي. نو ټینګار کيږي تر څو له نا مطلوبه او منفي تاثیراتو څخه چې د بودجې له کسر یا مازاد څخه منځته راځي، مخنیوی وشي.

د بودجې تخصیص: د دغه اصل له مخې پکار ده چې د بودجې په سند کې ټول مندرج ارقام، په هغه ډول ترتیب شي چې د بودجې په قانون کې تعین او د مقننه قوې له لوري تصویب شوي وي او د تر لاسه کیدلو او تادیه کولو اجازه یې تر لاسه کړي وي. پدې اساس د بودجې وسایل باید په یوه معین وخت کې د ځانګړیو اهدافو لپاره په کار واچول شي.

د تخصیص اصل هیڅ ډول تغیر، انعطاف او بدلون نه مني او دولت ته دنده ورکوي تر څو بودجه د هغو اهدافو لپاره مصرف کړي، د کومو لپاره چې تصویب شوې وي. د تخصیص اصل هم د یو لړ استثنائاتو لرونکی دی چې د انعطاف د اصل په نامه یادېږي.

د بودجې د انعطاف منلو د اصل له مخې، دولت د بودجې د اجراء په برخه کې یو لړ اختیارات تر لاسه کوي، تر څو د تخصیصي اصل له دقیقې اجراء څخه منځته راغلې احتمالي ستونزې حل شي.

د تخصیص نشتوالی: د دغه اصل له مخې، هغه ټول عواید چې له مختلفو مدارکو څخه لاسته راځي په نا توپیره توګه د ټولو مصارفو لپاره په کار وړل کېږي. عواید او مصارف په مجموعي توګه یو د بل په وړاندې قرار لري او په مجموعي توګه په موازنه کې راوړل کېږي، چې دغه اساس د غیر مشخص پرنسب په نامه یادېږي. د غیر مشخص پرنسب نه مراعات کېدل د بودجې د موازنې د له منځه تللو لامل ګرځي.

که له دغه اصل څخه استفاده ونه شي، د یوه معین هدف د مصارفو لپاره عواید کافي او حتی اضافه کیدای شي. په بل عبارت د دغه اصل مطابق ضرور نده چې هیڅ درآمد د کوم ځانګړي مصرف لپاره تخصیص شي او یا کوم مشخص مصرف له کوم ځانګړي درآمد څخه تامین شي. دغه اصل د تخصیص د اصل عکس دی

د بودجې کلنۍ والی: لکه مخکې چې یادونه وشوه د نړۍ په ټولو هیوادونو کې بودجه د یوه کال لپاره ترتیب او تنظیمېږي. له کلني دوران سره د بودجې اړیکه په یوه بودجوي کال کې د حساب د واضح کېدلو، د تحقق موندلو ده او د صرفه جويي د اساس لپاره حتمي ده.

اداري د بودجې له تصویب شویو مخارجو څخه یوازې د مالي کال په اوږدو کې استفاده کولای شي، د بودجې ټول طرزالعملونه په یوه کال کې د هماغه کال لپاره دي چې بودجه ورسره تړاو لري. د دې تګلارې ګټه پدې کې ده، تر څو هر کال بودجه د پارلمان تر غور او دقیق سنجش لاندې قرار ولري.

کلنی اساس یوه اساسي جنبه هم لري. هغه بودجه چې د اجرائیه قوې له لوري پلانیږي. ضروري ده چې د پارلمان له لوري تصویب شي. د بودجې کلنی اصل د مقننه قوې په واسطه د بودجې د کنټرول او بررسي زمینه هم برابروي، خو د بودجې کلنی اصل په لومړي سر کې په پخواني وخت پوري اړه لري. ځکه اکثراً د خلکو درآمد د کرنیزو محصولاتو او مالداري د تولیداتو له لاري تامین کېده چې یوه کلن ځنډ ته یې اړتیا درلوده او طبعاً د دولت مالیات هم د یوه کال په اوږدو کې وصول کیدی شوای.

د بودجې د نویو اصولو په برخه کې د بودجې د اجرايوي اصل، د بودجې د صلاحیت د اصل او د بودجې د طرز العمل د اصل نومونه اخستلای شو، چې د بودجې د اجرايوي پرنسپپ په اساس د حکومت له پروگرامونو سره موازي جریان لري او کامل مسؤلیت یې هم د حکومت په غاړه وي.

د بودجې د صلاحیت د اساساتو مطابق باید اجرائیه قوه د خپلو مسؤلیتونو په وړاندې د بودجې په مقابل کې له لازمه صلاحیتونو څخه چې قانوناً تعین شويدي، کار اخستلای شي، تر څو یې په مرسته مدیر وکړای شي په مناسبو واقعو کې د بودجې په اړه تصامیم ونیسي. د بودجې د طرز العمل مطابق له یوه لوري د مالي دوايرو تر منځ همکاري شتون لرلای شي او له بله لوري د اجرائیه او مقننه قواو تر منځ یو ډول معلوماتي سیستم را منځته کیدی شي، تر څو یې له لاري د بودجې د ارقامو او اعدادو د ځینو تعدیلاتو او تغیراتو په برخه کې لازم معلومات له قانع کوونکو دلایلو سره تر لاسه شي.

په پورته بحث کې د بودجې مهم اصول وړاندې شول. د دې فصل په پای کې د څو کلنۍ بودجې په هکله لنډ معلومات وړاندې کوو.

څو کلنه بودجه: د دولت مالي اقتصاد په کلنۍ بودجه برسېره وخت په وخت د یوه مالي پلان لرونکي هم وي، چې په دغه پلان کې د یوه منځمهاله، مثلاً درې کلن یا پنځه کلن معین وخت عواید او مخارج پیش بینی کېږي. افغانستان ته د مرستو د تمویل د نړیوالو معیارونو له جملې څخه په ځانګړي توګه د پیسو د نړیوال وجهې صندوق له معیارونو څخه یې همدغه دی چې بودجه د څو کلونو لپاره پیش بینی کېږي، دغه کاري ډول د هیواد د بودجې په ترتیب کې هم معمول دی.

دغه پلان په ۱۹۱۴ میلادي کال کې، له لومړي نړیوالې جګړې څخه وروسته او هم په ۱۹۳۹ میلادي کال کې د دوهم نړیوال جنگ له پلانونو وروسته په ځینو هېوادونو کې په کار واچول شو، چې د مثال په ډول کولای شو په فرانسه کې د کمزوري اقتصاد لرونکو سیمو لپاره د درې کلن پلان او یا په یوګوسلاویا کې د وسپنې د پټلیو د جوړولو او معادنو د استخراجولو لپاره د پنځه کلن

پلان او داسې نورو نومونه واخلو. د سترو اقتصادي پلانونو د کارولو اساسي علت د نړيوالو جگړو د پايلو له امله د بې کارۍ بې ساري زياتوالی گڼل کيږي چې کار پوهان يې د خپلو نظرياتو په اساس د دولت په مداخله او د بيکاري د بحران د مخنيوي په موخه د اوږد مهاله پلانونو طرحه کولو ته اړ ايستل. نن ورځ هم د نړۍ په زياتره هېوادونو کې د اقتصادي انکشاف په موخه ورته اقتصادي پلانونه طرحه او تطبيق کې.

د څلورم څپرکي د مطالبو لنډيز

لکه چې مطالعه شوه بودجه جوړونه په يو لړ اصولو ولاړه ده، چې د بودجې د اصولو په نامه ياديږي. د بودجې د اصولو په لړ کې يو هم د بودجې توازن دی. د بودجې د موازنې يوه مهمه موخه دا ده چې د شونتيا تر بريده په بودجه کې د عوايدو او مخارجو موازنه مراعات شي، خو د بودجې د انتشار اصل دا مفهوم لري چې بودجه په اسانه او بې زحمته توگه ملاحظه شي.

د بودجې بشپړوالی د مالي کال ټول پيش بيني شوي عوايد او مخارج په ځان کې را نغاړي، يوه فاقده يا نيمگړې بودجه نشي کولای خپلې دندې په مناسبه توگه تر سره کړي. د بودجې د وحدت اصل موخه دا ده چې بودجه يوازې په هېواد کې ترتيب او اجرا شي او د يادونې وړ ده چې د بودجې د وحدت اصل د کلاسيکو اصولو له ډلې څخه دی، چې نن ورځ زياتره هېوادونه عادي او فوق العاده بودجه ترتيبوي. د بودجې د وضاحت په اړه ويلای شو چې بودجه بايد په ښکاره توگه وويشل شي او په مکمله او خالصه توگه تشرېح شي.

د بودجې د تخصيصي اصل په هکله ويلای شو، د بودجې په سند کې ټول مندرج ارقام ضروري دي، البته په هغه ډول چې د بودجې په قانون کې تعين او تصويب شوي دي. د تخصيص اصل يو لړ استثنا گانې هم لري چې د انعطاف پذيري په نامه ياديږي.

د عدم تخصيص د اصل په هکله ويلای شو چې هيڅ درآمد بايد د کوم ځانگړي مصرف بايد لپاره تعين نشي او هيڅ مصرف له کوم ځانگړي عايد څخه تامين نشي. د بودجې د کلني دور په باره کې ويل کيږي چې تر يوه کال پوري محدوده ده، خو د دولت مالي اقتصاد په کلنۍ بودجه بر سېره ځيني وخت يو لړ مالي پلانونه هم طرحه کولای شي، چې په هغو کې عوايد او مخارج د يوې منځ مهاله دورې لپاره پيش بيني کيږي.

د څلورم څپرکي پوښتني:

- ۱- د بودجې د مهمو اصولونو نومونه واخلي؟
- ۲- د بودجې د موازي مفهوم څه شی دی؟ تشریح یې کړئ؟
- ۳- د بودجې انتشار څه مفهوم لري تشریح یې کړئ؟
- ۴- د بودجې د وحدت اصل کومه معنا لري بیان یې کړئ؟
- ۵- د بودجې د وضاحت اصل په لنډه توګه بیان کړئ؟
- ۶- د بودجې د تخصیص اصل تشریح کړئ؟
- ۷- د بودجې د عدم تخصیص د اصل په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۸- د بودجې د کلني اصل په باره کې لنډ معلومات ورکړئ؟
- ۹- د څو کلني بودجې د ترویج او اړتیا په هکله معلومات ولیکنئ؟

د بودجې حالات

ټوليزه موخه:

د بودجې د توازن، مازاد او کسر د حالاتو مطالعه او د هغې د کسر د تامین طريقه.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- له متوازنې بودجې، د بودجې له کسر او مازاد سره اشنا شي.
- د بودجې د کسر له ډولونو سره په تړاو معومات تر لاسه کړي.
- په ملي اقتصاد باندې د بودجې د مکرر کسر منفي اثرات درک کړای شي.
- د بودجې د تامین د منابعو په هکله معلومات تر لاسه کړي.

د بودجې توازن: لکه څنګه چې پوهیږئ، د دولت بودجه په ځانګړي ډول له دوو برخو څخه تشکیل شوې ده. د بودجې د عوایدو برخه او د بودجې د مصارفو برخه هغه وخت متوازنه بلل کېږي چې عواید او مصارف سره مساوي شي. یعنې په بودجه کې کوم کسر شتون ونلري.

کله چې د مصارفو په پرتله، د عوایدو نسبت زیات وي، د بودجې د ما زاد په نامه او کله چې د عوایدو په پرتله د مصارفو نسبت لوړ وي، د بودجې د کسر په نامه یادېږي. د کلاسیک مکتب د طرفدارانو په آند د بودجې مازاد یا کسر دواړه د بودجې جوړونې د اصل مغایر دي، چې باید د شونتیا تر بریده یې مخنیوی وشي. خو په هر صورت نن ورځ هم د بودجې مداوم کسر د دفاع وړ ندی او په ملي اقتصاد باندې منفي اثرات لري او بلآخره دولت د زوال په لور بیولی شي. البته د بودجې د کسر تکرار او په ملي اقتصاد باندې د هغې ناخوښه اثرات، د تېرو دوو لسیزو په اوږدو کې په خپل هیواد کې لیدلای شو.

د بودجې مازاد

لکه مخکې چې یادونه وشوه کله چې په یوه بودجوي دوره کې د مصارفو په پرتله د دولت د عوایدو نسبت لوړ شي، د بودجې د مازاد په نامه یادېږي او دا په دوو حالتونو کې صورت موندلی شي. لومړۍ دا چې موجوده عواید ثابت وساتل شي او مصارف کموالی ومومي او بل دا چې عواید پورته ولاړ شي او مصارف ثابت پاتې شي چې معمولاً له عملي نظره لومړنۍ طریقي ته رجحان ورکول کېږي. ځکه د مالیاتو لوړوالی له قانوني او تخنیکي ستونزو سره یو ځای وي.

په بودجه کې د مازاد د منځته راوړلو اساسي موخه، په قصدي توګه د قیمتونو د لوړوالي یا صعود د مخنیوي په مقصد، د مصارفو د کموالي له درکه د اقتصاد د تقاضا له محدودیت څخه عبارت دی. البته د شدید پولي تورم یا انفلاسیون په صورت کې د بودجې دا ډول مازاد موثر نقش لري. البته د بودجې د مازاد په هکله داسې نظر شته چې که دغه حالت دوام وکړي، پدې معنا ده چې دولت هر کال خپل ولس یولړ منابعو ته له لاس رسي څخه محروموي، پرته لدې چې پخپله له هغې څخه استفاده وکړي. په پایله کې دغه بودجه بیکارۍ ته لمن وهي. ځکه چې بلقوه توان په کار ندی اچول شوی.

د بودجې کسر: لکه چې ملاحظه شول تر عوایدو د دولت د مصارفو زیاتوالی د بودجې د کسر په نامه یادېږي. پدې حالت کې ویلای شو چې دولت د بودجې له کسر سره مخ دی. د دولت د بودجې کسر ممکن بېلابېل دلایل او لاملونه ولري، کله چې دولت خپل فعال اقتصادي نقش تر سره کړي او له رکود څخه خلاصون ومومي، د سرمایه گذارۍ زیاتو مصارفو ته اړتیا لري. همدغه امر دی چې د بودجې له کسر سره مخ شي تر څو په اقتصاد کې تعادلي حالت رامنځته شي. ځینې وخت پرته لدې چې ورته اقتصادي نقش ولري، د بودجې له کسر سره مخ کېږي چې د بودجې دغه ډول کسر په اقتصاد کې د دولت د ضعیف نقش د لوبولو څرګندونه کوي. لکه چې اشاره وشوه د بودجې کسر بېلابېل لاملونه لري چې مهم یې په لاندې ډول ذکر کېږي.

۱- د اداري امورو له کبله د بودجې رامنځته شوی کسر: دغه ډول کسر د بودجې له غیر معقول کسر څخه شمېرل کېږي چې د سازماندهي، برنامه ریزې، مناسب نظارت، کنټرول او د اداري نه شتون له کبله منځته راځي.

د دغو شیانو نه شتون په دولتي دستگاه کې د کاري هماهنگۍ د له منځه تلو لامل ګرځي. د بودجې کسر مهم عوامل په لاندې ډول دي.

a. د اداري جوړښت کمزوري: د کمزوري اداري جوړښت له کبله د عوایدو په اخستلو کې ځنډ واقع کېږي، چې دغه ډول ستونزه په زیاتره هېوادونو کې لیدل کېږي، خو په مخ په وده هیوادونو کې دغه موضوع ډېره عمومیت لري. د بېلګې په توګه خلک د مالي مشکلاتو په

اساس د مالې په ورکولو او داسې نورو کې همکارۍ نه کوي. چې د عوایدو د پام وړ برخه په معینه موقع د دولت لاسته نه رسیږي.

b. د مالیاتو د وصول کونکو سازمانونو د کاري صلاحیت نشتوالی: په ورته حالت کې د مالیات ورکونکو په منځ کې په بېلابېلو ډولونو سره د تقلب، له مالیاتو څخه د تېښتې اورشوت اخستلو په څیر فساد راتوکېږي او په پایله کې د دولت د مالیاتو په واقعي سهم کې کموالی راځي. د غلط مالیاتي سیستم انتخاب يعني د مالیاتو هغه سیستم چې له حاکم اقتصادي او اجتماعي وضعیت سره مطابقت ونلري، همدا شان د بې کفایته اداري سازمان د شتون په صورت کې د بودجې یو کسر هغه وخت را منځته کیږي چې دولت دغه نقیصه له منځه یوسي او نوي کارکونکي استخدام کړي.

۲- د اقتصادي اوضاع بدلون د بودجې د کسر د علت په توګه: د اقتصادي اوضاع د بدلون له کبله د دولت د عوایدو او مصارفو تر منځ همغږي له منځه ځي. کله چې اقتصادي شرایط د مصارفو د لوړولو ایجاب وکړي، په هماغه اندازه د عوایدو د لوړېدلو امکان هم شونی دی. د اقتصادي وضعیت د تنزیل په صورت کې دولت نشي کولای د مخارجو په محدودیت لاس پوري کړي، بلکې په ځینو حالاتو کې د اشتغال او اقتصادي رکود په وړاندې د مبارزې د سیاست له مخي دولت مجبور دی، خپلو مخارجو ته زیاتوالی ورکړي چې برعکس د بودجې د درامد اقلام کموالی مومي.

البته اقتصادي نوسانات (بدلونه) چې د ملي تولیداتو د کموالي لامل ګرځي او په پایله کې د دولت عواید کمیږي، کولای شي لنډ مهاله ستونزې وزیږوي.

د مثال په توګه وچکالي، سیلابونه، زلزلې او داسې نور غیر مترقبه حوادث د نوې مالې د بودجوي کسر په برخه کې هغه لاملونه ګڼل کیږي چې تر ډېره یې مخه نشي نیول کېدی.

ځکه دولت نشي کولای چې د عمومي درآمد د کموالي په تناسب د بودجې مصارف کم کړي. ځکه د لا بډې اقتصادي وضعې لامل ګرځیدی شي او که د سالم پولي سیاست په واسطه کنټرول نشي په راتلونکو کلونو کې به د مصارفو زیات کموالی لیدل کیږي.

۳- له اقتصادي جوړښت سره تړلی د بودجې کسر: د بودجې دا ډول کسر د دولت د عوایدو او مصارفو تر منځ د هماهنگي د نشتوالي له کبله په اوږده مهال کې رامنځته کیږي او په همدې ډول اوږد مهاله ماهیت لرلای شي، پداسې حال کې چې د بودجې هغه کسرونه چې تر اوسه یې

يادونه شوېده زياترو يې لنډ مهاله هويت درلود او د رامنځته كيدلو عواملو يې هم موقتي بڼه درلوده. د بودجې دغه ډول كسر چې تر ډيره ځايه پر مختللو هېوادونو كې ليدل كيږي او پدې هېوادونو كې د اوږد مهاله اقتصادي او ټولنيزي زيربنايې د تقويت په موخه له توسعوي اقتصادي سياست څخه په پيروي د عمري مخارجو د زياتوالي په پايله كې منځته راځي چې په نتيجه كې يې هيواد د اقتصادي پراختيا له ابتدايي مرحلو څخه لوړو مرحلو ته درومي. زيات خلك پدې نظر دي چې د بودجې دغه ډول كسر د بودجې د كسر تر ټولو معقول ډول گڼل كيږي. حتی ځيني د نظر څښتنان دا نه مني چې د بودجې كسر له عمري پانگي اچونې څخه را منځته كيږي، ځكه دوى د عمري سرمايه گذاري مخارج توليدي مصرف گڼي، چې په اوږده مهال كې د ناخالص ملي توليد په زياتوالي منتج كيدلاى شي.

د عمري مصارفو د تامين لپاره د دولت د عوايدونه پوره كېدل تر ډيره ځايه د ټولنې د مالي ځواك د ضعف له كبله وي. په داسي ډول چې د ټولني د مالي ځواك ضعف په دغو مواردو كې د عمري بودجې كسر را منځته كوي.

د بودجې د كسر د تامين منابع:

دولت كولاى شي د مركزي بانك له لوري د پولي سياست په واسطه د دولتي قرضې د اسنادو نشر، له هيوادونو او خپل مركزي بانك نه د قرض اخستلو او داسي نورو له لارې د بودجې كسر تامين كړي.

په پرمختلليو هيوادونو كې د قرضې د اسنادو د انتشار طريقه خورا مهم نقش لري. د دغه ډول اوراقو نشر د خلكو د كوچنيو پس اندازونو په راټولولو او د دولت په واسطه د هغوى د مالي سرمايه گذاري تجهيز له دوى سره مرسته كوي، تر څو لدې لاري له عمري پروگرامونو سره مرسته وكړي.

په پرمختللو هيوادونو كې د قرضې د دولتي اسنادو د گټور توب په هكله د لږ پوهاوي له كبله لږ امکانات موجود دي او د قرضې دغه ډول اسناد په كمه اندازه د خلكو له لوري اخستل كيږي.

همدا شان د فوق العاده برخه پلوري. تر څو د بودجې كسر ور باندي تمويل كړي. د قرضې د دولتي اسنادو له لاري د بودجې كسر د تمويل په صورت كې ممكن د تورم يا انفلاسيون تاثيرات څرگند نشي، ځكه يوازي له خصوصي برخې څخه د اخستلو قدرت دولت ته ليردول كيږي او په اقتصاد كې د پيسو د زياتوالي لامل نه گرځي.

په پرمختللو هيوادونو كې چې د ساختماني او زيربنايي پروژو لگښت يې خورا زيات دى او مالي منابع يې له داخلي منابعو څه نه تر لاسه كيږي، د بهرنيو قرضونو تر لاسه كول يې د تمويل غوره منابع گڼل كيږي، نو پدې اساس د هيوادونو د بودجې كسر د ورته قرضو له لاري تمويليږي.

د قانوني چوکاټ په داخل کې له مرکزي بانک څخه د دولت قرضه او د امکاناتو د نه شتون په صورت کې د مرکزي بانک له لوري د نویو پیسو انتشار د بودجې د کسر د تامین یوه وسیله ګڼل کېږي چې د نویو پیسو نشر، د قیمتونو لوړوالی او انفلاسيوني تاثيرات له ځان سره لري.

د پنځم څپرکي د مطالبو لنډيز

څنگه چې یادونه وشوه د دولت بودجه په ځانګړي ډول له دوو برخو څخه تشکیل شوې ده، د عوایدو برخه او د مصارفو برخه. یوه بودجه هغه مهال متوازنه ګڼل کېږي چې عواید او مصارف سره مساوي وي. کله چې د دولت عواید د مصارفو په پرتله زیات شي، دا حالت د بودجې د مازاد په نامه یادېږي. همدا شان که چیرته د دولت مصارف د عوایدو په پرتله زیات شي، نو دا حالت د بودجې د کسر په نامه یادېږي.

د دولت د بودجې کسر بېلابېل دلایل. د نامعقولو اداري چارو له کبله د بودجې کسر تر ټولو بد کسر ګڼل کېږي چې د برنامه ریزې، سازماندهۍ، نظارت او دکنترول د نه شتون له کبله منځته راځي.

له اقتصادي جوړښت سره په تړاو د بودجې کسر د دولت د عوایدو او مصارفو تر منځ د هماهنگي د نه تعقیب پایله ګڼل کېږي چې په اوږده مهال کې څرګندېږي او پدې توګه اوږدمهاله ماهیت لري.

زیات خلک پدې آند دي چې د بودجې د کسر دغه ډول د بودجې د کسر تر ټولو غوره او مهم کسر ګڼل کېږي. دولت کولای شي د مرکزي بانک له لوري د قرضې د اسنادو نشر او له نورو هیوادونو څخه د قرض اخستلو په واسطه د پولي سیاست له لاري د بودجې کسرتامین کړي په پرمختللیو هیوادونو کې د قرضې د اسنادو د نشر له لاري د بودجې د کسر تکافو خورا مهم نقش لري. همدا شان د فوق العاده مالي اړتیا په حالت کې دولت کولای شي د خپلې شتمنۍ یوه برخه وپلوري تر څو د بودجې کسر ورباندې تامین کړي.

په پرمختللیو هیوادونو کې د بودجې کسر د تامین لپاره د بهرنیو قرضونو اخستل تر ټولو غوره منابع ګڼل کېږي.

د قانون په چوکاټ کې له مرکزي بانک څخه د دولت قرضه او په نا مساعدو شرایطو کې د نویو پیسو انتشارهم د بودجې د کسر د تامین یوه وسیله ګڼل کېږي چې البته د پیسو نشر د قیمتونو لوړوالي او انفلاسيوني تاثيرات له ځان سره لرلای شي.

د پنځم څپرکي پوښتنې:

- ۱- بودجه څه وخت متوازنه بلل کیږي، پدې اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- د بودجې د مازاد مفهوم توضیح کړئ؟
- ۳- د بودجې دوامدار مازاد حالت څه معنا لرلای شي پدې اړه معلومات ورکړئ؟
- ۴- د بودجې کسر تعریف کړئ؟
- ۵- د اداري امورو له کبله منځته راغلی د بودجې د کسر په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۶- د بودجې د کسر د علت په توګه د اقتصادي اوضاع د بدلون په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۷- د اقتصادي جوړښت له کبله د بودجې د کسر په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۸- د بودجې کوم ډول کسر غوره او معقول کسر ګڼل کیږي، نوم یې واخلي؟
- ۹- دولت له کومو لارو کولای شي د بودجې کسر تامین کړي، نومونه یې واخلي؟
- ۱۰- په پرمختللیو هیوادونو کې د بودجې کسر د تامین غوره منابع کومې دي، پدې اړه معلومات ورکړئ؟

په افغانستان کې د بودجې جوړښت

ټوليزه موخه:

په هيواد کې د بودجې جوړولو له تگلاری سره آشنایي او د هغې د تصویب په برخه کې د بېلابېلو ارگانونو رول.

د زده کړي موخې: د دې څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- په هيواد کې د بودجې له مراحلو سره پیژندگلوي پیدا کړي.
- په هيواد کې د بودجې جوړولو د تگلارې په هکله معلومات تر لاسه کړي.
- د دولت د بودجوي اداراتو د نظم په هکله معلومات تر لاسه کړي.
- د بودجې د تدوین او بر رسي کميټي د کار په اړه معلومات تر لاسه کړي.

په افغانستان کې بودجه

په افغانستان کې هم د نورو هيوادونو په څیر د بودجې څلور مراحل شتون لري چې مخکي یې یادونه شوېده، یعنې د بودجې ترتیب، تصویب، اجرا او کنټرول. د دولت بودجه د بودجوي کليزي مطابق د بودجوي واحدونو له لوري د معینو مصرفي او تشکيلاتي نورمونو مطابق د وړاندي شویو ارقامو او اعدادو د تحلیل او شننې په اساس د بودجوي واحدونو له لوري ترتیبیږي، او د غور او بر رسي لپاره د مالیې وزارت د بودجې ریاست ته استول کیږي. د بودجې ترتیب په وزارتونو کې د ټیټو مقاماتو له لوري د لوړو مقاماتو په لور صورت نیسي. د مالیې وزارت د وزارتونو او موسساتو بودجه تعدیل او اصلاح کوي او له هغه وروسته د دولت بودجه داسي توحید او اصلاح کوي چې د بودجې اصل توازن په نظر کې نیول شوی وي.

د اداراتو بودجوي نظم:

لکه چې پوهیږئ پدې وروستیو کلونو کې د دولتي اداراتو بودجوي نظم په بشپړه توګه له منځه تللی او د مرکزیت ماهیت یې له لا سه ورکړی ؤ. د مسؤلینو په وینا د ۱۳۸۱ کال په پیل کې د ورته بهیر د نوي ایجاد هڅې پیل شوې.

فعلاً د افغانستان بیارغونه د نړیوالي ټولنې په همکاريو باندې متکي ده او د عادي بودجې لویه برخه له داخلي عوایدو څخه تمویل کېږي. د مسؤلینو له قوله د ۱۳۸۱ کال له پیل نه مخکې، د بودجې عمومي ریاست د بودجې د تنظیم لپاره کوم عصري سیستم نه درلود او یوازنی وسیله چې په واک کې یې درلوده د حساب له ماشین څخه عبارت وه.

د بودجې د مصارفو زیاته برخه یوازي له عاجلو بشري مرستو څخه تشکیلېده. پلان شوي او منظمي هماهنگۍ شتون نه درلود او د پیسو ورکولو په مورد کې دقیق ارقام هم څرګند او واضح نه وو. د وخت په تېرېدو سره د مالي امورو د نظم لپاره ځانګړي پروګرامونه ایجاد شول چې پدې لړ کې د پالیسیو د طرحې او تطبیق په موخه د وزارتونو لپاره د مشورتي ګروپونو تشکیل او د مرسته کوونکو له لوري له افغانستان سره د اړتیاوو د له منځه وړلو په موخه د عاجلو مرستو تر سره کول د یادونې وړ دي.

پدې ځای کې د پورتنیو مطالبو د تائید او په فعلي شرایطو کې د بودجې تدوین د عملي تګلارې د پیژندلو په موخه ستاسو پام د ۱۳۸۵ کال د بودجې د تدوین د مرحلې راپور ته را ګرځوو.

د ۱۳۸۵ کال د بودجې د ترتیب له مرحلې څخه د تصویب تر مرحلې پوري راپور:

د ۱۳۸۵ کال د عادي او انکشافی بودجې د تدوین کار د ۱۳۸۴ کال د قوس د میاشتي له نیمایي څخه پیل شو. د بودجې د تدوین او بررسي کمیټه چې د مالې، اقتصاد، بهرنیو چارو د وزارتونو او جمهوري ریاست د امورو د ادارې له استازو څخه تشکیل شوې، د یو لړ ورکشاپونو له دایرېدلو وروسته یې د ۱۳۸۵ کال بودجې د طرحې لپاره د وزارتونو وړاندیزونه تر لاسه کړل. وروسته دغه کمیټه چې د ریاست دنده یې د مالې وزارت د معین په غاړه وه، د جدي د میاشتي په نیمایي کې له وزارتونو سره مباحثې پیل کړې او یوه میاشت یې دوام وکړ.

نوموړي کمیټې د وزارتونو وړاندیزونو ته په کتنې او مالي امکاناتو او لمړیتوبونو ته په پام سره د ۱۳۸۵ کال له را رسیدلو د مخه د ۱۳۸۵ کال عادي او انکشافی بودجه تدوین او د حکومت کابینې ته یې وسپارله.

د ۱۳۸۵ کال د بودجې طرحه د کب د میاشتې په ۱۳ او ۱۵ نیټه د وزیرانو د شورا په فوق العاده غونډه کې د مالې د وزیر او د همدغه وزارت د معین له لوري وړاندې شوه.

د وزیرانو شورا د بودجې په برخه کې د یو لړ تعدیلاتو او بدلونونو وړاندیز وکړ او د مالیې وزارت ته یې دنده ورکړه تر څو دغو تعدیلاتو ته په کتنې سره د ملي بودجې نهایي طرحه د وزیرانو په راتلونکې شورا کې وړاندې کړي. بودجه د حوت یا کب د میاشتې په ۱۵ مه نیټه د وزیرانو د شورا په غونډه کې په یو لړ پیشنهاد شویو تعدیلاتو او بدلونو باندې له بحث کولو وروسته تائید شوه او د وزیرانو شورا د مالیې وزارت ته دنده وسپارله، تر څو یې نهایي طرحه د تصویب په موخه ملي شورا ته وسپاري .

پدې جلسه کې پرېکړه وشوه چې دولتي ارګانونه په خپلو بودجوي مصارفو کې د معین شوي باب رعایتو کړي او په مصارفو کې دقیق او محتاط وي. لدې وروسته تصویب شوې بودجه د حوت په ۱۶ مه نیټه د هیواد د اساسي قانون مطابق د مشرانو جرګې ته د توضیحي موخې لپاره وړاندې شوه چې د کب د میاشتې په ۲۴ مه نیټه د مشرانو جرګې په خپله جلسه کې د ۱۳۸۵ کال بودجه تر بحث لاندې ونیوله.

د مشرانو جرګې د عادي او انکشافی بودجې په اړه د خپلو نظریاتو او وړاندیزونو په برخه کې د خپلو نظریاتو له څرګندولو وروسته د ۱۳۸۵ کال د بودجې طرحه د ۱۳۸۵ کال د وري یا حمل د میاشتې په ۹ نیټه ولسي جرګې ته حواله کړه او د ولسي جرګې له برسي وروسته منظوره شوه.

هیله ده د پورتنۍ راپور په واسطه د بودجې د تنظیم او ترتیب په مهمو پړاوونو باندې پوه شوي یاست. څنګه چې پوهېږی دغه بودجه د پارلمان له لوري تصویب شوه چې په په واسطه یې د مالیې وزارت وکړای شول، د وزارتونو د بودجوي واحدونو تخصیص شوي مصارف د هغوی په واک کې ورکړي. په ورته توګه په پورتنۍ راپور کې وپوهېدو چې د بودجې د ترتیب او تنظیم به برخه کې اجرائیه قوه څه اغیزه لري. همدا شان د مقننه قوې په صلاحیت باندې وپوهېدو چې د بودجې له تصویب څخه عبارت دی.

د یادونې وړ ده چې، د بودجې له تصویب څخه وروسته بودجه قانوني حیثیت مومي او ټولې دولتي ټايندګۍ او موسسات د تصویب شوې بودجې مطابق له مصارفو څخه استفاده کوي .

په افغانستان کې د بودجې کنټرول د بودجې د ریاست له مهمو دندو څخه شمېرل کېږي او دغه ریاست د مالیې وزارت له مهمو ریاستونو څخه دی چې د دولت د کلنۍ بودجې د ترتیب، تنظیم او تطبیق مسؤلیتونه په غاړه لري.

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د موقتي ادارې په رامنځته کېدلو د بودجې د سطحې له لوړوالی سره، چې عمده تا د نړیوالو مالي سرچینو په مرسته ټولیدلې، د دغه ریاست په دندو کې هم زیاتوالی رامنځته شو. لکه څنګه چې د مرستو انسجام هم د دغه ریاست د دندو د لایحې یوه برخه ګرځېدلې.

په آخر کې یو ځل بیا یادونه کوو چې د ۱۳۸۴ کال د بودجې د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون د اوه ویشتمې مادې مطابق باید د حکومت د اقتصادي جوړښت او انکشافی طرحو له مخې د دولت ترلاسه کېدونکي عواید او مصارف د راتلونکي مالي کال لپاره تخمین او ارزيايي شي. د عامه مصارفو او مالي امورو د قانون اداره په ۹ فصلونو او په ۶۵ مادو کې تصویب او ۱۳۸۴/۶/۵ نیټه توشیح شوېده. شپږم فصل یې د بودجې ترتیب او منظوري ته، اووم فصل یې د بودجې د صلاحیتونو په برخه کې د اجرا آتو لپاره او اتم فصل یې د بودجې د محاسبې برخو ته ځانګړي شوي دي .

د شپږم څپرکي د مطالبو لنډيز

په افغانستان کې د نورو هېوادونو په څیر د بودجې تشکیل په څلورو پړاونو کې بشپړیږي چې په ترتیب سره له ترتیب، تصویب، اجرا او کنټرول څخه عبارت دي. د دولت بودجه د بودجوي واحدونو له لوري ترتیب او د شمولیت په موخه د دولت عمومي بودجې او د ماليې وزارت د بودجې ریاست ته استول کیږي. دمالېې وزارت د نورو وزارتونو بودجه تعدیل او اصلاح کوي او د دولت بودجه د توازن د اصل په اساس توحید کوي. د مسئولینو له قوله د دولتي اداراتو بودجوي نظم د ۱۳۸۱ لمریز کال څخه پیل شو. د بودجې د تدوین او بررسي کمیټه د مالېې، اقتصاد، خارجه چارو د وزارتونو او جمهوري ریاست د امورو د ادارې له استازو څخه تشکیل شوېده . د یادونې وړ ده چې د بودجې له تصویب څخه وروسته بودجه قانوني حیثیت مومي او ټولې نمایندګۍ او وزارتونه د تصویب شوي بودجې مطابق د استقادي قانوني حق تر لاسه کوي. په هېواد کې د بودجې کنټرول د بودجې د ریاست له مهمو دندو څخه شمېرل کیږي. د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون اداره په ۹ فصلونو کې له ۶۵ مادو سره تصویب او په ۱۳۸۶/۶/۵ نیټه توشیح شوې ده. په ۱۳۶۳ کال کې د بودجوي قانون په انفاذ او د هغه نور مغایر احکام لغوه شول.

د شپږم څپرکي پوښتنې:

- ۱- په افغانستان کې د بودجې مراحل څو پړاونه لري نومونه يې واخلي؟
- ۲- پدې وروستيو کې د افغانستان د اداراتو بودجوي نظم له کوم کال څخه پيل شو؟
- ۳- د ۱۳۸۴ د کال بودجې د تدوين او بررسي کميټه له کومو استازو څخه تشکيل شوېده، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟
- ۴- په افغانستان کې د بودجې کنټرول د کوم ارگان دنده گڼل کيږي، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟
- ۵- د بودجې د رياست د دندو په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۶- د ۱۳۸۴ کال د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون له مخې بودجه د څوکلنو پروگرامونو په اساس تهيه او ترتيب کيږي؟
- ۷- د ۱۳۸۴ کال د مالي امورو او عامه مصارفو قانون د څو فصلونو او څو مادو لرونکی دی، معلومات ورکړئ؟
- ۸- آيا د ۱۳۸۴ د ټوليزو لگښتونو او د مالي چارو ادارې د قانون په ناهېلېدوسره د ۱۳۶۲ نېټې قانون هم د اجرا وړ دی او که نه، معلومات ورکړئ؟

سرچینې او اخځلیکونه:

- ۱- منچولی، ژنیو (۱۳۱۴) طرز جدید تشکیلات دواړو مالیاتی، مطبعه عمومی کابل
- ۲- توکلی، احمد (۱۳۸۵) مالیه عمومی، انتشارات سمت، تهران
- ۳- مهندس ابوطالب، (۱۳۸۵) مالیه عمومی موسسه عالی حسابداری، تهران
- ۴- احمدی، علی محمد (۱۳۸۲) اصول و مبانی بودجه ریزی، انتشارات نور علم، همدان
- ۵- حقایقی، عبدالله (۱۳۸۴) سیاست بوجه، فاکولته اقتصاد، کابل
- ۶- وزارت عدلیه (۱۳۸۴) قانون امور مالی و مصارف عامه کابل
- ۷- وزارت مالیه (۱۳۸۳) پروگرام آموزشی طرز اجرات عملی در واحد های اولی بودجوی
- ۸- رنگریز حسن و دیگران (۱۳۸۳) دولت و بودجه ریزی نوین دولتی، ایران
- ۹- لکچرنوت ها و مواد موجود در دیپارتمنت بودجه انستیتوت اداره و حسابداری
- ۱۰- گزارش از واحد پالیسی هماهنگی و راپور دهی وزارت مالیه

د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام

د پوهنې وزارت د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت د ښوونیز نصاب د انکشاف ریاست د ټولنې د عیني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلینو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې یې تخنیکي او مسلکي رشتې درلودې او لري یې، په لومړي سر کې یې تصمیم ونيو، چې په ښوونیزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بیا کتنه وکړي او ورپسې بیا د شاگردانو او محصلینو د درسي کتابونو د تالیف لپاره مبادرت او کوشښ وکړي. د خدای (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په میرانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تالیف شول تر څو په وړیا ډول د شاگردانو او محصلینو په واک او اختیار کې ورکړل شي. د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنیکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصینو او همدا شان له ټولو خپرونکو او شنونکو څخه صمیمانه هیله کېږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تالیف او تدوین شوي دي. د مسلکي، تخنیکي او علمي مطالبو او مفاهیمو د څرنگوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشایي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلینو څخه هیله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هیواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونیسي او د کتابونو په ساتنه کې کوشښ او زیار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلینو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا ریاست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مدیریت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library